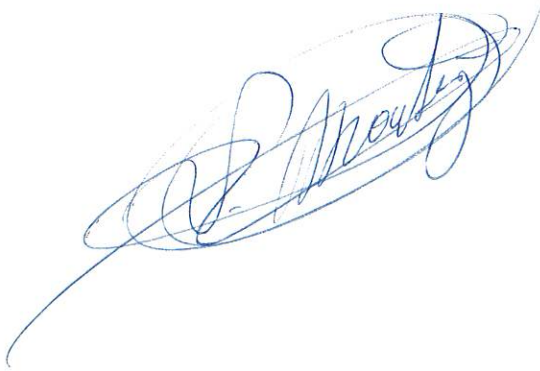

A la coordinadora
de jubilats i pensionistes
de Manresa

PÀGINES VISCUDES
per
VICTORIÀ MARTINEZ RUBIO

Avui 28 de gener de 1985, després de pensar-m'hi molt, m'he decidit a escriure les meves memòries.

Ho faig començant precisament 5 anys abans de néixer, al 1907, perquè es donen unes circumstàncies que són fonamentals per a mi.

A l'octubre del 1907 els meus pares que són de Reillo, un poble de la província de Cuenca, venien junt amb tres fills a Catalunya a treballar contractats per anar a tallar boscos a Solsona, o sigui, que eren emigrants. Com es comprendrà procedien d'un poble pobre, en el qual malvivien i malmenjaven, per això es van veure obligats a emigrar.

El meu pare es deia Pau, la meva mare Maria, el gran dels meus germans Agustí, el seguia un que per nom tenia Antoni i, per última, una germana, Climenta. Carregats amb molts paquets, molta paciència i quelcom d'optimisme, després d'haver-se malvengut el poc que ja tenien, van emprendre l'aventura vers el desconegut, cap a Catalunya.

Varen tenir moltes dificultats durant el viatge, ja que les comunicacions entre Cuenca i València eren molt mermades, van haver de fer molts quilòmetres a peu fins el primer poble que tenia ferrocarril, aquí ja amb tren, el viatge va ser millor, encara que només van poder arribar fins a Sant Vicenç de Castellet degut a una gran riuada que va destruir trossos de carretera i es va emportar alguns ponts.

Així és que des de Sant Vicenç fins a Solsona, que era el seu destí, ho hagueren de fer caminant, només eren 70 kms.

Per fi, després de tantes dificultats i amargures, es van poder instal·lar en unes barraques que ells mateixos es van construir d'aquesta manera començaren a viure amb penalitats però amb un xic més d'emancipació. Els jornals que guanyaven aleshores eren de 18 rals al dia, però ja es consideraven feliços, comparant com vivien al seu poble.

L'any 1909 va néixer un altre germà que li posaren per nom Valentí, aquest ja va tenir la sort de néixer un un estabde de cavalls, això vol dir que ja prosperaven i dormien a aixopluc.

Més endavant, l'any 1912, i ja dintre d'un pis com les persones, vaig venir jo i em posaren Victorià i és a partir d'aquí on comencen les meves memòries.

Des d'ara la família està composta per set membres: cinc homes i dues dones.

Faltant poc per tenir jo l'any d'edat, marxem de Solsona cap a Manresa, ja

que havien començat les obres del ferrocarril de Manresa a Barcelona dels ferrocarrils Catalans, com que aquí els jornals ja eren més grossets, 5 ptes. els peons i els barrinaires com el meu pare ja guanyaven 6 ptes, això ja era una altra cosa.

En aquesta època, el transport de la fusta, o sigui, el portar els arbres tallats del bosc fins a Manresa es feia amb "carretes", un carro especial per aquesta feina, que anava tibat per dues mules, una al costat de l'altra.

El que jo recordo de més antic de la meua persona és que anava en una espècie de guarderia al mateix edifici de l'Hospital de Sant Andreu, un de tants dies em vaig cagar a les calces, degut a això, per càstig, em van ficar en un safareig molt gran que era el que feien servir per rentar roba a l'Hospital: jo devia tenir 5 o 6 anys d'edat.

Una altra cosa que també recordo quan ja era més gran, és que el meu germà Valentí jugant al carrer el va atropellar una moto.

Per aquí a Manresa llavors vam córrer 4 o 5 pisos, en aquell temps es podia triar. Sempre en buscavem que s'hi pogués criar bestiar, hi estavem tan acostumats que no podíem deixar-ho. Ara, aquí ens trobem vivint en un pis de Sant Bartomeu del barri de les Escodines, també hi tenim un hort per collir verdura per l'ús de la casa.

El meu germà Agustí ha pogut entrar a treballar de recorregut als ferrocarrils catalans, la seva missió és repassar les rodes del tren, que no els falti oli, és una feina responsable. L'altre germà Antoni treballa de peó en diferents feines. La germana Clementa, encara que jove, treballa en una fàbrica de filats prop de casa. Els dos més petits seguim anant a l'escola a Sant Ignasi, anem en diferents classes degut a la diferència d'edat. La vida per a mi transcórrer feliç, entre el cole, el carrer i a casa, va passant el temps i ara el meu germà gran està fent el servei militar. Precisament degut a això em ve un fet que sempre l'he tingut a la memòria. Com que el meu germà té moltes amistats principalment entre les noies, amb l'excusa de la meua germana, a casa sempre està ple de noies interessant-se per la salut del meu germà. Bet aquí que un diumenge a la tarda venen com sempre i se'n van anar a l'hort i en plan de broma comencen a fer els soldats, és clar, en una colla sempre n'hi ha alguna que és més manella i feia de capità, pujant cap dalt, passant per un passadís ella obre la porta perquè entressin les altres amb tan mala sort que va caure en una bassa o femer quedant culgada de merda. No volgueu pas saber el treball que això ens va portar. El meu germà i jo vinga a fer viatges a buscar aigua a la font per rentar-la, la van haver de despullar i ficar-la al safareig i vinga a gastar ampolles de colònia per treure aquella pudor que era insuportable. Encara no sé com aquella noia no es va morir de tant fàstic.

Per aquells, anys me'n recordo que si fos ara, ja havia fet la seva

presentació el cinema, un cine mut amb ròtuls per poder seguir la història, com en aquells temps hi havien molts analfabets, l'un havia de llegir per l'altre, o sigui, que qui sabia llegir, s'hi anava tot sol i no ho havia d'explicar a l'altre que s'avorria. Acostumaven a fer unes pel·lícules d'episodis que no s'acabaven mai, i així, tota la setmana es discutia com en sortiries... era molt emocionant.

A Manresa hi havien tres sales on es projectaven pel·lícules, al cine Modern, al teatre Nou, que també hi feien teatre i, al Conservatori, on hi feien seccions de varietats.

Els dos germans petits anavem amb la meva mare i per 15 cèntims entràvem tots tres, això ho feien el dijous, els dissabtes i diumenges ja era diferent, per 20 cts. entràvem al Conservatori, miràvem la sessió de tarda i guardàvem lloc a la barana del galliner, com se'n deia a dalt de tot, que era el lloc més barat. A baix, a les butaques hi anaven els rics ja que l'entrada costava 50 cts., nosaltres no podíem arribar-hi.

Els altres germans com eren més grans ja anaven pel seu compte i el meu pare que era molt especial i "corrído" anava per les seves voltant pels cavarets. A l'estiu ens feien cinema a la plaça de Sant Domènec, a l'aire lliure, la pantalla estava situada al terrat de Cal Jorba, uns magatzems molt grans que hi podies trobar de tot. El mal era que havíem d'estar a peu dret i amb el cap enlairat per poder veure el cine bé.

També em recordo d'una vegada que vaig anar amb la meva mare a comprar a la plaça, que per culpa d'una taronja que anava per terra, en voler-la plegar, em vaig despistar i perdre; algú en sentir-me plorar i no conèixe'm, em va portar a l'Ajuntament i allà em vaig esperar fins que va venir la meva mare tota esverada i gairebé plorosa a buscar-me. Els municipals perquè no plorés em van donar un sucre i sempre més m'ha quedat a la memòria.

D'aquesta època poca cosa més puc explicar d'aquí a Manresa. Una vegada fent "campana" de col·legi vam anar a jugar a la cova que hi havia sota l'església del mateix nom, i no se com se'n van assabentar però el cas és que va venir el meu pare agafant-me per una orella sense contemplacions i em va acompanyar al col·legi amb una bona vergonya per la meva part.

Estem ara a 1920, el meu germà gran, l'Agustí, després d'acabar la mili, que la va fer a ferrocarrils a Oviedo (Asturias), resulta que el van fer maquinista i es dona la coincidència que han traslladat el dipòsit de màquines a Sallent i és destinat a treballar a allà, poble situat a 14 Kms. de Manresa en direcció a Berga. Així és que anem tota la família a viure a Sallent, l'altre meu germà Antonio, també entra de fogoner al mateix ferrocarril, el meu pare comença a treballar en una fàbrica de filats i teixits a fregar ferros d'unes contínues que munten de nou. La meva germana Clementa és filadora a la mateixa fàbrica i els dos petits, com és natural, ens posen a estudiar en un col·legi estatal. Com que som colla i a més

tenim bestiar hem d'agafar dos pisos, un per nosaltres i l'altre pel bestiar, això ho hem trobat al carrer Sant Esteve, situat al barri més pobre de Sallent, d'aquesta manera hi passem aproximadament un any, després, ben instal·lats i amb més experiència, trobem un pis més gran, al qual hi lloguem els baixos i ja ens hi trobem tots molt més bé, això era al carrer del Cos.

Va passant el temps i el meu germà Valentí entra en una fàbrica per aprendre a teixir, però això no li agrada i canvia d'ofici per fer d'aprenent de lampista i llaurer.

Jo, com que la gramàtica no em fa el pes, els matins que és quan toquen els números em busco una feina de passar diaris a domicili, i és clar, a la tarda encara puc anar al cole, però ah! senyors, el dilluns no hi ha diaris i hauria de tornar amb la gramàtica, però me les invento per estar sempre malalt, d'aquesta manera va passant el temps. La meua manera de fer és que no puc estar mai quiet, passo el temps lliure jugant a Cavall Fort i tota classe de jocs que tinguin moviment. També quan ve la fira em llogo sempre a tocar el piano de maneta perquè així puc pujar als cavallets de franc. Si venen aquestes colles que fan tombarelles també m'hi llogo, només els he de dir que aquí al poble em diuen el "Tomasín" recordant l'artista de cine còmic.

També he entrat en un club de natació, quesón excursionistes i m'ho passo d'allò més bé. Aquest club és degut a que aquí a Sallent estan muntant una indústria nova, una fàbrica de culleres d'alpaca i ha vingut un tècnic suís a muntar-la i a posar-la en marxa, ell és qui ha despertat l'afició de l'esport de l'aigua, s'ha començat fent partits de waterpolo al riu, davant mateix de la fàbrica i de mica en mica s'ha anat incrementant de tal manera que s'han vist obligats a llogar una bassa d'aigua que serveix per regar els horts i habilitar-la com a piscina per fer-hi també cursets de natació. Jo ja he après a nedar i també m'hi he comboiat, per tant ja tinc una cosa més per divertir-me; a més, també va bé per cultivar el cos amb la cultura física.

Sallent és una vila, una població completament industrial, gràcies a que està banyada pel riu Llobregat, disposa de tres fàbriques fabrils i tèxtils, uns tallers metal·lúrgics molt grans, i a més hi ha la indústria del ferrocarril amb els seus dipòsits de màquines i tallers de gran reparació.

Jo continuo amb els meus diaris i aprofito totes les ocasions de les fires i festes majors que em lloguen per ajudar-los, al mateix temps que em diverteixo.

Per cert, que degut a això, tinc un record bastant amarg, doncs estant jo tocant el piano amb la maneta als dits vaig veure que perillava un altre noi que, com jo, també es llogava. Aquest cop eren les barques que donen empentes i pugen molt amunt donant una bona sensació, doncs amb una noia que es gronxava li va caure una pinta del cabell i aquell xicot l'hi volia plegar i com que jo

em vaig adonar que es podia fer mal, m'hi vaig acostar per avisar-lo amb tanta pega que el qui va rebre vaig ser jo, una altra barca em va donar una patcada a la cara tirant-me contra la tanca. Però el que em va fer més ràbia a més del mal, va ser que l'amo de les atraccions em digués que m'estava molt bé per vedar, vaig marxar ple de dolor i de sang a rentar-me en una font que teniem a prop, llavors em vaig adonar que tenia un forat a la galta ja que m'hi sortia l'aigua que glopejava. Em vaig espantar i corrent vaig anar a cercar la meva mare que era al ball amb la meva germana, doncs era la fira i a més dissabte, de seguida em va portar cap a casa fent-me glopejar esperit de vi. No volgueu pas saber el dolor que vaig sentir, suposo que m'haurà quedat molt gravat a la memòria.

Ara també, en aquesta vila, estan fent sondejors per si troben potassa, es veu que tenen moltes esperances de trobar-ne, tot el poble està content ja que si això resulta, serà un gran previndre per la vila.

Aprofitem també gràcies a la reducció del bitllet que tenim al tren per anar a comprar el tocino a la població de Navàs doncs aquí tot es troba més econòmic, per tant podem menjar-ne més i més bo. Això vol dir que per ara totes ens ponem.

Aprofitant que la guerra europea ja s'ha acabat, encara que no tinc l'edat ja m'he posat a treballar a la mateixa fàbrica que la meva germana i he començat aprenent la filatura, o sigui, les continues. Molts dies quan venen els inspectors que són pocs, he de plegar i anar-me'n a jugar, cosa que a mi em va de primera. Com que la feina convé aviat, passo d'aprenent a filador, per tant ja guanyo com un de gran 32,50 ptes. a la setmana, d'altra banda, el meu germà Antoni també l'han fet maquinista, així és que els de casa s'animen a posar una fruiteria, aprofitant els baixos que també tenim llogats, a més, els diumenges al matí hem posat una parada de fruita a la plaça. De moment tot va molt bé, però a mida que passa el temps i degut a la inexperiència i que cadascú va per ell, als pocs anys hem de plegar per dèficit. Només un detall de com anaven els preus en aquell temps, les cindries les compravem al Born a Barcelona a 21 ptes. la dotzena, grosses, petites i mitjanes, taronges a 30 cèntims la dotzena i els plàtans a 2,50 també la dotzena.

Ara també ens trobem amb un altre entrebanc, el meu germà Antoni s'ha posat malalt, però el metge de la companyia diu que no té res, jo sóc testimoni d'una disputa entre metge i malalt, però sóc massa jove per saber qui té raó, resultat que van a les males i el meu germà queda acomiadat i això ja és una altra adversitat per casa nostra.

Afortunadament, hi ha molta feina i troba una plaça de peó als tallers metal·lúrgics, però degut a aquest contratemps es posa a festejar amb la minyona del metge, segurament per represàlies, per treure-li la minyona de casa, amb poc temps el casament i ho ha aconseguit havent quedat tots ben endeutats.

La vida durant uns anys la passem més o menys bé. El poble de Sallent, a més de treballar també sap disfrutar, tenim tres sales de cinema, a més un d'ells també serveix per fer-hi teatre i ball, és a dir que en aquests temps la gent treballa però també disfruta.

Aquí en aquesta vila, tot i la meva joventut, hi he disfrutat moltíssim, és a dir, en tots els conceptes, llocs d'excursió una infinitat i amb uns itineraris molt bonics, per exemple, tenim la font de les Tàpies, lloc de trobada de molta gent, juguen, ballen i també, per què no? menjar-hi unes bones costelles a la brasa. També recordo amb molta il·lusió la torre de Castellnou de Bages, la qual té una vista admirable, també la muntanya de les Forques, a més a prop del poble, i no oblidem el Puigbo, la font de l'Ou i el turó del Cogolló, on s'hi han trobat restes d'altres generacions antigues.

Ara bé, després de viure-hi 6 anys hem de marxar ja que la companyia dels Ferrocarrils Catalans torna a traslladar el dipòsit de màquines a Martorell perquè consideren que és el centre neuràlgic de la companyia doncs han fet una altra línia de tren Martorell-Igualada: per tant hem de canviar de pis i de poble altra vegada i retornem a Manresa. No obstant, a Sallent ens quedem el meu germà Antoni, la seva muller Joanna, el seu primer fill Victorià, que es diu com jo ja que li vaig ésser padrí, i jo mateix. Ho fem així per no marxar tots de cop ja que ocasionaria un trasbals amb la feina. Més endavant, quan els altres ja estan situats, em busquen feina a mi i puc retornar a casa amb els altres.

El meu germà Antoni encara es queda una temporada llarga amb la família doncs ja s'hi troba bé, més endavant ens tornarem a ajuntar tots.

D'aquesta manera, estic amb ells dos o tres mesos fins que a la fi puc anar a Manresa a viure amb els pares i em poso a treballar en una serradora de fusta d'ajudant amb un serrador que no em té cap classe d'atenció.

Ara vivim en un pis no massa gran i no hi estem gaire còmodes. Aquí, m'ha passat una cosa molt desagradable; és una casa molt vella, per tant, la comuna és a fora de l'escala; sense llum ni ventilació. Una nit de dissabte que tots els de casa han sortit uns al cine i altres al cafè em deixen tancat a casa ja que jo no volia anar enlloc, però ves per on aquella nit se'm desballesta el ventre, mai en la meua vida havia patit tant esperant si venien els de casa, però no, no venia ningú i jo no podent aguantar més no vaig tenir altra solució que agafar una paperina de paper, i fer les feines amb mala situació. Després ho vaig tirar pel balcó vigilant que no passés ningú per no avergonyir-me.

La meua mare de resultes d'unes cremades que es va fer a les cames en caure-li una olla d'aigua bullint li han quedat plenes de llagues que la fan patir molt. També el meu pare per culpa d'unes varius a les cames se li han llagat i no pot treballar. Ara degut a això, les coses no ens van gaire bé, però ho hem de passar com sigui. Menys mal que el meu germà Agustí fa de maquinista per tant

ja guanya més diners. El Valentí també ja ha finalitzat l'ofici i també guanya més sou. La meva germana ha entrat a treballar a la Fàbrica Nova i també està més segura.

Així és que tornem a canviar de pis, ara a la Ctra. de Vic, al Barri dels Dolors, que està prop de l'estació de Manresa Alta on treballa l'Agustí. Jo també canvio de feina i he entrat a treballar d'aprenent en una fàbrica de mosaics que està ubicada a la Ctra. de Cardona. Per aquest motiu, he d'emportar-me el dinar perquè em cau molt lluny de casa. Aquesta feina no em dura gaire per culpa de la casa que se'n va a l'aigua; aquesta fàbrica era una societat de quatre amos, i com que un tirava per aquí i l'altre per allà, és el motiu pel qual han fracassat.

Ara torno a treballar en una altra serradora, treballant com un negre ja que els serradors es fan la competència i sempre miren de fer l'un més feina que l'altre, només per fer el fanfarró, els amos estan encantats i els ajudants hem de córrer com bojos per donar a l'abast a treure la fusta que tallen.

També ens trobem amb època de vagues i es pot dir que estem més temps de vagues que treballant. Aprofitant aquest fet ve un enginyer al sindicat i ens contracta per treballar a Nuria, ens diu que així podrem aguantar més temps la vaga i nosaltres com borregos ens deixem engatussar, estem a 1927 i a Nuria estan construint ferrocarril de Cremallera per pujar a la muntanya des del poble de Queralbs. Ens porten amb un autocar de Manresa a Queralbs. Ens han promès guanyar 7 ptes. diàries, lloc per dormir i un economat on hi trobarem de tot per fer-nos la vida nosaltres. Però tot això és un dir, doncs arribem a Queralbs i ningú sap que arribem nosaltres, tot són protestes i negociacions i a la fi ens convencen perquè pugem a dalt, amb moltes promeses, aprofitem el tren, tot el tros que ja està fet i la resta fins a dalt ho hem de continuar a peu per un camí de cabra que és el que fan els peregrins que van a Nuria perquè no hi ha cap carretera. Bé, ja som a Nuria i ens porten en un cobert perquè hi passem la nit, aquí són molt fredes. Tot mirant per un forat que nosaltres fem servir de finestra velem que puja pel camí un mul carregat amb mantes. Quan arriba ens en donen una a cada un i ja podem passar la nit. El terra on tenim els peus és de fusta, a sota hi tenim vaques, com que hi ha moltes esquerdes puja una flaire no massa agradable, però també escalfor.

Hem passat la nit gairebé sense dormir, doncs els més grans (els homes) han estat discutint tota l'hora per mirar de trobar una solució al problema.

Nosaltres som tres, els més joves, ja l'hem trobat. Ens adonem que tot ha estat una ensarronada i mentres els altres es posen a treballar a pic i pala nosaltres emprenen la marxa de retorn a casa però no tenim diners. Jo sóc l'únic que tinc 25 ptes. i un cop comptat ens ve just per agafar el tren des de Ribes a Vic, i amb el cotxe de línia de Vic a Manresa, ens hem d'esperar dues hores a Ribes pel tren, és l'hora de dinar, però tenim els cèntims justos per prendre un cafè, ahir al vespre no vam sopar, avui al matí tampoc hem esmorzat i ara no

podem dinar. En una bona aventura ens hem ficat, menys mal que anem cap a casa i allà ja ens atiparem.

En dies successius també han retornat tots els altres. Ara torno a treballar una temporada més però altra vegada vaga, treball i vaga. El meu germà Antoni i la família també venen a viure a Manresa.

Tornem a canviar de casa i anem a parar al Poble Nou en un pis de planta baixa i que té un tros d'hort al darrera, aquest cop ens hi trobem molt a gust. Tornem a estar de vaga i altra cop el mateix enrenou. Un altre enginyer ara de Montserrat ens torna a enganyar, prometen l'"oro i el moro"; les necessitats són tantes que hi tornem a caure. Aquesta vegada també hi ve el meu pare i el meu germà Antoni que encara no té feina, ens facturen amb el tren fins a Monistrol i aquí sí que hem de pujar al Monestir a peu. Després de dues hores de pujada arribem a dalt ens fitxen i ens porten a dormir a la casa dels pobres. Tot és fosc i per llits uns catres plens de porqueries. El meu germà i jo decidim no quedar-nos-hi. El meu pare, degut a les cames ferides, s'hi ha de quedar a la força. Amb el meu germà acordem baixar fins a Monistrol a sopar i a dormir en un Hostal. Hem de pujar i baixar cada dia, però com que no tenim calers hem de deixar un paraigua per penyora fins el dia de cobrament.

Bé, ja som al treball, al costat del Monestir hi ha un gran desmunt de terra i ho hem de treure perquè hi volen fer un gran parking i una plaça a sobre. La nostra missió és estobar la terra i pedres amb un pic i carregar-ho en unes camionetes que són les primeres que veiem de volquet, o sigui, que només hem de carregar-les, ja que per buidar-les aixequen el volquet i es descarreguen soles. Al cap d'un moment de treballar, trobo que l'americana em fa nosa i me la trec, al mateix temps m'arremango la camisa per estar més còmode i ja sento que l'encarregat em crida dient-me que em posi a la feina, jo m'excuso dient que ho faig per treballar més a gust. Llavors, des d'una embestida em crida l'enginyer de l'obra i diu: jeh, rubio, a cobrar!, o sigui, que em despedeix. Sort que els treballadors es revolucionen dient que si jo no treballo plegaran tots. L'enginyer ara no té alternativa i ha d'aflujar dient: "está bien, que se quede pero que no conteste".

Som divendres i treballem fins dissabte i quina és la nostra sorpresa quan veiem que ens retenen un dia de sou, allò és el que ens fa decidir d'engegar-ho tot a passeig i demanem el compte i ens despedim. Això és com si treballéssim en un penal i som uns quants que abandonem la feina. Quan som a baix a Monistrol anem a recollir el paraigua i a pagar l'import de l'hostatge i tornem cap a Manresa amb la cua entre cames, com vulgarment es diu.

Com que els de casa han arrendat un hort bastant gran, ens hi posem a treballar tots. El meu germà Antoni un dia marxa a Barcelona per comprar un carro i un cavall. Ha trobat un bon carro i un bon cavall, el qual es diu "xato", és un bon animal. Hem de llogar uns baixos on també tenen una quadra. Es veu ben bé

que la intenció és de dedicar-nos a fer de pagesos. Tot això va començar quan a l'Agustí algú li va donar una revista de vegetarians, es va engrescar i va dir a la meua mare que volia fer la vida vegetària, llavors la mare va dir: "o tots, o cap" i d'aquesta manera tan senzilla es van tornar tots naturistes.

Des d'aquest moment a casa no hi ha entrat més carn i és curiós ningú està malalt. Generalment a la vida naturalista s'hi posen per malalties, nosaltres no, per curiositat. Degut a aquest fet coneixem a molta gent que fan la vida naturalista, ara bé, entre ells també es troben que no tenen escrúpuls i es fan passar per professors però el que fan es aprofitar-se de la ignorància i la bona fe. D'aquesta manera es troben amb unes vacances a costa dels incauts.

Tret d'això, a nosaltres ens va bé i continuem. La fruita i verdura la comprem a l'engròs. 100 taronges ens valen 8 ptes. i una dotzena d'ous 10 rals, etc. etc.

La nostra família som una mica aventurers i se'ns passa per la barretina de comprar uns terrenys a València perquè una agrupació de naturistes de Barcelona se'ls ha acudit de formar una colònia naturalista en plena natura.

El meu germà Antonio no treballa, tret del camp, un cosí que també està parat i jo queestic en vaga; entre tota la família acordem de fer una aventura i estem de sort i ens surt bé, d'anar a provar fortuna, tot prenent part amb la formació de la colònia naturalista de València.

Així és que un bon dia d'abril carreguem el carro de mobles i amb el "xato", que és el cavall, l'Antonio, la seva esposa amb un fill de 4 anys, estant embarassada d'un altre, el meu cosí que es diu Magí i un servidor, després d'acomiadar-nos de tota la família, empenem la marxa vers el desconegut plens d'entusiasme i pocs calers (50 ptes.). Cinc de colla amb un cavall i a peu. El carro és amb vela i el tenim arreglat de manera que treient del damunt un matalàs i un somier, a la nit podrem dormir a sota el carro el meu cosí i jo i a dalt al matalàs hi ha lloc pel meu germà, la seva dona i el nen.

Comencem doncs l'aventura i marxem en direcció a València, passem per Castellgalí on esmorzem, continuem després cap a Sant Vicenç de Castellet, seguidament passem Castellbell i El Vilar, el Borràs i La Bauma que són uns pobles petits, més aviat són colònies de fàbriques de teixits i filats. Aquí tots els treballadors viuen en uns pisos que són del mateix amo, o sigui, el cacic de la colònia. Aquesta gent viuen com esclaus. Per sortir del poble han de demanar permís al Sr. rector, que és el segon amo, i no sempre tenen la sort d'obtenir el permís. Per fi arribem a Monistrol de Montserrat, als afores del poble i abans d'emprendre la forta pujada de Collbató, dinem i a més fem una parada un xic més llarga. Arribem a Collbató després de pujar la forta pujada on el cavall ha hagut de demostrar la seva vàlua i ens adonem que hem fet una bona adquisició.

Després passem per Esparreguera, Abrera i per fi el final de la nostra primera etapa, Martorell, aquí com fa mal temps, hem d'anar a sopar i dormir en un hostel, cosa que ja comença a mermar la nostra pobre economia. Sopem amb un plat de sopa i una truita amb seba tendra, que per cert era molt bona. Passem la nit amb un son ja que per ser el primer dia de caminar estem cansats.

Al matí, després de rentar-nos la cara i esmorzar amb un vas de llet i cafè, tornem a emprendre la marxa amb més ànims que mai, doncs ara ja sabem com va la cosa i estem bastant animats. Algunes vegades aprofitant que la carretera és més aviat pla i avall ho aprofitem per pujar a cavall del carro. El meu cosí i jo anem asseguts sobre d'un bagul darrera el carro que serveix a més per portar-hi el menjar.

Quan passem per Gelida parem a fer un trago en una font prop de la carretera, després d'un breu repòs marxem cap a Sant Sadurn d'Anoia, quedant-nos a dinar pel camí, del que trobem pels camps, doncs tenim pocs calers i hem d'aprofitar-los; el viatge és molt llarg. Quan es fa fosc i amb mal temps, o sigui, plovent hem de quedar-nos altra vegada en un hostel a Vilafranca. De seguir així no crec que arribin els cèntims fins al final.

L'endemà sortim de matinet i després de fer un mos pel camí arribem a El Vendrell, aquí ja hem de comprar algunes coses comestibles, pa, arròs i també garrofes pel cavall. Després de dinar tornem a marxar, passem Creixell, Clara i Altafulla. Com el temps ens ho permet estrenem el sistema de dormir com els gitanos i no ens ho hem passat malament. Tenim prou roba i no passem fred i a l'endemà empenem la marxa tots contents. Ens dirigim cap a Tarragona, després Vilaseca i Cambrils, dinem a la platja de Santa Rita on podem prendre un bany que se'ns posa molt bé.

Cap el tard arribem a L'Hospitalet de l'infant. Aquí ens passa una cosa molt curiosa. Tant el meu cosí com jo som joves i sempre fem tonteries i tombarelles. Una colla de nanos ens veuen i comencen a cridar: ¡els comedians!, els comedians!, nosaltres en veure això encara fem més cabrioles i tota la canalla al nostre darrera cridant i preguntant-nos quan farem comèdia. Nosaltres per treure'ns-els de sobre els diem que demà a la plaça farem comèdia. Marxen tots contents i enganyants (pobres nanos!).

Dormim als afores i a l'endemà de bon matí sortim disparats per no trobar-nos en un compromís.

Després de passar una altra nit a cel obert empenem altra volta la ruta per la carretera que cada vegada la trobem més dolenta i pesada. Ara ens ve una pujada molt forta la qual ens porta a Coll de Balagué. En aquesta pujada hem d'ajudar al pobre cavall, empenyent per darrera. El cavall es porta molt bé, però hem de ser conscients i ajudar-lo tant com ens sigui possible. Ah! però ara ve el boi quan som dalt del cavall ens ve una baixada tremenda i ara és al revés, hem

de penjar-nos dalt del carro i amb els peus apretar els frens perquè el carro ja s'embalava massa. Sense més enredos arribem al pla, però bastant cansats. Aquí dinem el que tenim, que és poca cosa ja que passem un terreny de secà, per tant no podem repostar de les hortes. Tornem a emprendre el camí amb una altra pujada però no tan forta com l'anterior. Per fi arribem al Perelló, un poble bastant pobret que poca cosa hi trobem, dormim als afores amb moltes ganes de reposar; avui ha estat una jornada esgotadora.

Sortim també de matinet i passem per un poblet de pescadors molt bonic i tranquil.

Per aquí en un apartat de la carretera, per no fer nosa, hem de descarregar el carro per poder-lo aixecar, doncs hem d'engrassar les rodes perquè no ginyolin i balxi més lleuger. Hi passem una bona estona perquè no tenim les eines adequades, però amb una mica d'enginy ens les arreglem sense ajuda. Després tornem la càrrega al carro i endavant. Per aquí la carretera està pèssima, hi han molts barrancs que van de la muntanya cap al mar. Quan van fer la carretera no hi van posar ni un pont, així és que la carretera baixa amb una pendent forta i quan ha passat el barranc torna a pujar bastant fort i així potser en passem 8 o 10. El cavall ja s'hi ha anat acostumant i quan falta la mitat per ser a baix es posa a córrer per tenir empena per pujar la pujada. Llavors també hem de córrer nosaltres i així també trobem el camí més divertit.

Estem ja al poble de L'Ametlla de Mar, després L'Ampolla i Camarles, després el Delta de l'Ebre on el que més es produeix és l'arròs. Passem per Amposta travessant l'Ebre per un pont penjat, és bastant llarg ja que el riu quan passa per aquí és ample. Aquest pont s'aguanta per uns cables molt gruixuts, doncs al mig del riu no hi ha cap pilastre, és un pont molt modern i atrevit. Aquí la carretera ens porta a Sant Carles de la Ràpita, poble també típic de pescadors. El que es pesca més aquí són llagostins i tota classe de petxines, que són les almejes i berberetxos.

Passem per una platja bastant llarga i arribem a les cases d'Alcanar i seguidament a la població de Vinaroz on, després de sopar, ens posem a dormir ben cansats. Hem tingut una jornada llarga i esgotadora.

A les 5 h. del matí però ens crida el meu germà dient que el Xato (el cavall) s'ha escapat, ha trencat la corda que estava fermat i ha desaparegut, no trobant-lo per enlloc. Tots estem esverats, la meva cunyada plora, i també el seu fillet, és a dir, un drama. Proposem anar a buscar-lo el meu cosí un poble endavant i jo un poble endarrera i el meu germà per Vinaroz on, al mateix temps, va fer una crida per l'agutzil. Passem tot el dia buscant per tot arreu sense tenir èxit. També hem d'aguantar el carro ja que ens havíem posat al mig del camí. Llavors s'acosta un home que va amb carro i ha de passar per aquí i ens ajuda.

Però... sorpresa i alegria! quan ja ens disposavem a tornar a dormir tots

apesarats va venir un home i ens preguntà si erem nosaltres que havíem perdut el cavall. Li diem que sí i ens acompanya fins a casa seva on trobem el Xato a l'estable junt amb una altra mula. Aquell home ens explica que sortint del cafè a la una de la matinada es va trobar amb el cavall que corria tot esverat i com que portava encara el morralet i una manta al damunt el va arrebregar i se'l va emportar a casa. Quan va arribar de treballar al camp la seva dona li va dir que havien fet la crida i per això ens va trobar. Li va donar les gràcies ja que de calers en teníem pocs i aquella nit ja vam poder dormir tranquils.

L'endemà després d'esmorzar tornem a emprendre la marxa i passem per Sant Jordi de Maestrat, La Sènia, Traiguera, La Jana i Xert on ens disposem a dinar del que tenim que és ben poca cosa; els calers són molt justos i hem de mirar d'arribar amb uns quans cèntims per donar bona impressió a València. Ara passem per Benicarló i Santa Magdalena de Pulpis. Aquí, per trobar alguna per beure nosaltres i el cavall hem d'anar en un convent de monges i encara no ens reben gaire bé, ens diuen que hem de marxar d'allà perquè es creuen que som gitanos i no volen res de nosaltres. ¿Aquesta és la caritat cristiana que tan pregonen?.

Ja amb un altre dia a les espatlles tornem a emprendre el camí cap a Oropesa del Mar. Seguidament arribem a Benicassim i amb uns quants kilòmetres més arribem a Castelló de la Plana on anem a comprar al mercat, que per cert és molt gran i ben proveït de tot; per pocs calers comprem moltes coses encara que totes elles per menjar doncs no ens podem permetre cap luxe. Ens arribem fins el poble de Nules on passem una altra nit.

A l'endemà sortim matinet ja que volem mirar d'arribar a València en una altra etapa. A l'hora de dinar ja som a Sagunto, passem també per Puzol, Masamagrell i, per fi, València. Encara, però, ens manquen 10 kilòmetres per arribar al nostre destí, que és Torrente, així és que travessem el riu Turia i la ciutat, que està molt estesa perquè és molt pla.

Per arribar a Torrente encara hem de passar per altres pobles com Mislata, Chirivella, Alacuas i, finalment, arribem al destí, després de caminar 11 dies.

Ja estem aquí però ara ve el bo. No tenim ni pis ni feina, per tant hem de quedar-nos a dormir a sota d'un pont per esperar l'endemà per buscar pis en primer lloc; passem la nit esperant que sigui l'última en aquestes condicions. De matinet, el meu germà i la seva dona es fiquen al poble per buscar, mentres el meu cosí, el nano i jo guardem el carro. A migdia venen a dinar i encara no han trobat res. A la tarda tornen a marxar i quan venen cap al tard estan de la mateixa manera, però que estan amb tractes amb un procurador que ens ha donat una esperança.

Ens disposem a passar una altra nit a la serena quan de sobte se'ns presenta el procurador dient que ja tenim pis: ¡Al.leluia!. Però hem de pagar 45

ptes. que és l'import d'un mes de lloguer a l'avançada. Mirem els pocs recursos que ens queden i ens adonem que els tenim justos per poder-lo agafar. Estem contents i esperançats perquè ja tenim un mes per estar a aixopluc.

Pleguem els estris i ens n'anem cap al carrer Sant Josep on, amb sorpresa, veiem que no es tracta d'un pis sinó d'una casa de dalt a baix. Primer de tot ens posem a dormir; ja tindrem temps d'explorar-ho tot demà al matí. De moment ja ens hem tret una gran preocupació de sobre.

Passada la nit veiem on estem situats, la casa és en un carrer i és típica de pagès d'aquest país. Té una entrada gran per la qual hi passa el carro, passa per dintre el menjador i arriba a un pati interior en el que hi ha l'estable pel cavall. A la planta baixa hi ha el menjador, la cuina i dues habitacions; al primer pis, una altra habitació i la resta d'espai serveix de golfes i magatzem. El meu germà i la seva dona amb el nen es queden a l'habitació de baix i el meu cosí i jo a la de dalt.

Passem el dia visitant els altres amics que també tenen la intenció de formar la colònia naturista n'hi ha uns que ja han començat les obres i aquests són els que han d'ajudar a donar-nos feina i avançar-nos calers per subsistir nosaltres. Estem de sort, ahir no teníem pis, ni feina, ni calers i, en canvi avui, ens podem considerar feliços.

A partir d'ara ens podem considerar valencians. Torrent és un poble no massa gran, però que té un gran previndre gràcies a l'agricultura. Aquí, tiris per on tiris, està tot ple de tarongers. Nosaltres quedem boca-badats ja que no ho havíem vist mai. Donem una ullada al terreny que vam comprar dintre el recinte de la colònia i, al mateix temps, saber on és el punt de treball ja que demà, tant el meu cosí com jo, hem de començar a treballar de manobres en una casa que es construeix un senyor naturista que es diu Sr. Belauder i és de Barcelona; el constructor, és de Terrassa i un entusiasta del naturisme; es diu Llorenç Romeo. Amb ell també hi treballa un germà seu paleta que es diu Josep. Com nosaltres han deixat el seu poble amb la noble intenció de ser membres de la colònia. Ens semblen bona gent i ens entendrem segurament bé.

A l'endemà i puntualment a les 8 del matí comencem a treballar amb molt de gust. La casa tot just té els fonaments, per tant, tenim feina per dies.

El meu germà també busca feina de pagès o de llaurador, com diuem aquí a València. El cavall és molt bo i treballa molt bé, però aquí la feina és molt diferent i els pagesos són bastant esquerps amb els catalans, a més, el carro no pot servir perquè és més ample de trilla i no s'avé amb els carrerenys que fan els carros d'aquí. Per tant, hem d'arreglar-lo, tallant un tros de l'eix, però tot són despeses i no ens convé.

La vida transcórrer sense masses incidents, ens comuniquem per carta amb els familiars de Manresa i ens donen ànims.

D'aquesta manera passem l'estiu molt bé; ens fem amics amb una família que fan vida a València i tenen dos fills, si fa-no fa com el meu cosí i jo, per tant hem agafat una bona amistat. Tanibé són afeccionats al naturisme; són set de colla: els pares, dues filles i tres fills, els quals són pintors encara que el gran també pinta quadres i és una mica bohemí. Els diumenges gairebé els passem sempre junts, o venen ells a Torrent o anem nosaltres a València. Quan hi anem nosaltres ho fem en tranvia i el viatge ens costa 30 cèntims d'anada i 30 més de tornada. Si volem també ho podem fer en tren, però resulta més car.

Alguns diumenges anem d'excursió a Picassent, un poblet de pagès, on els paletes pels quals treballem s'hi construeixen una casa i a més tenen bastanta terra; s'hi han fet també un pou d'aigua amb un gran dipòsit per fer-hi regadiu i nosaltres el fem servir de piscina. A més de dos fills tenen també dues noies com nosaltres i una altra que és subnormal i la tenen sempre fent vida en un cobert junt amb el bestiar, és una cosa que nosaltres no l'entendem gaire, però no hi fem comentaris. Els germans Garijo, que són els de València també hi venen. Aquest viatge l'hem de fer amb el tren que surt de València, passa per Torrent i ens porta a Picassent. Ens va bé perquè sortim al matí, passem tot el dia amb ells i tornem a casa al vespre.

Passat l'estiu la cosa se'ns complica. La casa està ja avançada i hi sobra gent. Se'm quedem a mi i el meu cosí es queda parat. El meu cosí treballa un dia sí i dos no. Passem un temps una mica magre, doncs l'única setmanada segura és la meua. Però amb 36 ptes. a la setmana i 5 de colla, el que està a punt d'arribar, el cavall i el lloguer del pis, ... estem com si fessim règim. Sort que el meu cosí per mediació dels germans Garijo li han trobat feina de pintor a València.

El meu germà fa una proesa i de bon matí marxa a un altre poble però es presenta al vespre sense treball i amb el carro carregat de melons tot content perquè els ha comprat a 25 cèntims i farà el gran negoci. Resultat: que no es venen i hem de menjar melons a preu fet, nosaltres i el cavall. L'estable va tota d'aigua ja que tant nosaltres com el cavall només tenim feina a fer el riu.

Ha vingut un altre colono que és vidu amb un nen de pocs mesos. Se'ns fica a casa i ens ajuda, almenys la meua cunyada tindrà feina. També venen els meus pares, doncs la meua mare està malalta i comptem que aquí es posarà bé, o sigui, que estem ben arreglats.

Al final jo he de prendre una determinació per poder sortir del pas i escric una carta al meu germà Agustí explicant-li la nostra situació ja que ells es pensaven que aquí estavem tan bé i, és clar, ja anaven facturant gent cap aquí.

Córrel envia'm els calers pel viatge de retorn dels pares i ells ja aclariran la nostra situació.

Tornem a quedar els mateixos però amb un altre parat, el meu cosí, que vol provar fortuna i se'n va a Cuenca per si està de sort. Almenys uns quants dies ens tocarà un xic més de pa, sort que aquí la fruita i la verdura és barata, encara que amb tot i això no arribem enlloc.

També paren les obres a la colònia. Sort que el paleta Llorenç, no sé si és perquè li faig gràcia o llàstima se m'emporta a treballar en un magatzem de taronges a fer un quarto de bany. Almenys aquí em puc afartar de taronges, però també s'acaba.

Hem de prendre una determinació: un dijous que és fira de bestiar a València el meu germà s'omple de valor i s'emporta el cavall a vendre. A tots ens sap molt de greu però no tenim altre remei si volem subsistir.

Per fi torna al vespre i se'n va a dormir sense dir res. Jo ho trobo estrany i pregunto a la meva cunyada què és el què passa. Ella ho vol amagar, però jo insisteixo i no té altre remei que dir-me el que fa al cas. Resulta que ha anat a la fira i l'han ensarronat i en lloc de vendre el cavall, l'ha canviat per un altre, o sigui que l'han enredat de dalt a baix. Llavors no li ha tocat més remei que portar-lo a la plaça de braus on li han donat 40 ptes. ¡gràcies!. El carro no el vol ningú, l'hem de desmuntar, cremar i vendre tots els ferros a un drapaire que ens dona 4 ptes per 150 kilos de ferro. Tot ens va molt bé, però no t'exclamis.

Dóna la casualitat que una companyia estrangera ha comprat una gran extensió de terra de secà i ho vol transformar en regadiu, com que lloguem gent, ens hi acostem el meu germà i jo. Després de caminar dues hores ens hi lloguem, jo de manobra i ell de xofer per portar un tractor, també de paleta s'hi lloga el Josep Romeo, i amb ell vaig de parella.

El primer dia, després de caminar les dues hores i treballar tot el dia, ens porten a dormir en una entrada d'una casa de pagès. Jo no m'hi trobo bé i com que no dormiria faig indagacions i resulta que si vull puc anar a dormir a casa ja que som prop d'una estació de ferrocarril el qual ens porta a Alacuas, llavors he de caminar una estona per agafar en tranvia que em porta a Torrent, però no tot s'acaba aquí... Com que hem canviat de pis degut de no tenir el cavall, hem hagut de reduir despeses i ara estem en un primer pis, als baixos no hi viu ningú i per tant he de trucar a la porta del carrer, però la meva cunyada no espera a ningú i dorm tan confiada que no em sent. He de trucar tan fort que es desperten tots els veïns menys ella, és la una de la matinada i els meus nervis estan a punt de traïr-me. Demano als veïns que surten que em deixin una escala per trucar al balcó però, ¡no!, no sé que tenen contra els catalans que no ens afavoreixen gens. No em queda altre remei que esperar que s'amaguin tots i llavors, amb una bona empenta d'un home empenyat faig saltar la porta de l'entrada, pujo l'escala, truco a la porta i tampoc em sent, jo ja no puc més, m'enfilo com puc per la paret i truco on dorm ella. Per fi sento la seva veu, m'obre espantada i un cop

explicat tot l'assumpte tot s'aclareix.

A les 5 del matí torna a aixecar-te per poder arribar a la feina i ara vaig i vinc a peu tots els dies; això és molt pesat. Arriba el meu cosí de Cuenca i com que no té feina i jo ja estic tip de tanta misèria i entrebancs escric a casa, els dic que no puc aguantar més i que m'enviïn calers pel viatge i poder abandonar València per sempre més. Tan ilusionats que havíem fet el viatge, quin desengany tan gran hem tingut amb gairebé poc més d'un any!

Un dia del mes de març ens acomiadem de tothom i agafem un vaixell perquè el tren és massa car, val 24 ptes. i en carvi el vaixell ens costarà 8 ptes, més 2 d'una cadira plegable. És la primera experiència amb vaixell fent una travessia per mar. Sortim de València a les 8 del vespre, de dia carregant i de nit fent el viatge fins les 12 o la 1 de la matinada. Ho passem bé, entre resseguir la coberta i córrer el vaixell de dalt a baix. També viatgen una colla de soldats amb permís i es passen la nit fent broma. Però, no! quan passem pel dret de la desembocadura del riu Ebre el vaixell sembla una closca d'anou, em sembla que no queda ningú sense marejar-se. Amb poca estona queda el terra del vaixell brut que fa fàstic, tot plegat un desastre; poca cosa dormim i desitgem arribar a Barcelona per acabar aquest torment. Són les 7 del matí i ja és fa clar i podem divisar amb relleu el Castell de Montjuïc. Quina alegria ens dóna poder ser a Catalunya; quan el vaixell entra al port ja ens sembla que som uns altres, quina satisfacció ens dóna quan ja som a terra i sentim parlar el català.

Som a l'any 1929 i s'ha inaugurat l'Exposició Internacional de Barcelona. Deixem el bagatge a l'estació del Nord on a consigna ens el guardaran fins que hi tornem a la tarda i ens n'anem a veure l'Exposició que està instal·lada al Parc de Montjuïc. És una cosa fantàstica de llum i color, llàstima que el cap ens dóna voltes encara de resultes del mareig i ens sembla que totes les cases i carrers ballin al nostre voltant, per això no podem gaudir tot el que voldriem.

A la tarda marxem amb el tren cap a Manresa on ens espera la família i el benestar, cosa que ja fa molt de temps que ens manca.

Un cop explicat tot el que vam passar a València amb la ditxosa aventura de la colònia comencem a refer la nostra vida altra vegada. El meu cosí a casa seva i jo a la meua, amb la meua família.

El meu germà Antonio ple d'orgull s'ha quedat a viure encara a Torrent, ja veurem com en sortirà. Em sap greu per la seva esposa i els dos infants, però no hi puc fer res.

Per sort trobo feina en una serradora i la vida passa tranquil·lament. Fins que un dia la meua mare decideix anar al poble on vivia abans de venir a Catalunya, o sigui, a Reillo (Cuenca), doncs ha de vendre la casa que tenia i junt amb el meu germà Valentí i jo emprenem la marxa cap a Barcelona, allà pugem al

vaixell fins a València i un cop aquí hem de pujar al tren que porta a Madrid però que no passa per Cuenca. Anem en tren fins a Utiel on fem nit a casa d'uns coneguts, a l'endemà hem de pujar a una camioneta que, per carretera, ens porta a Villora, un poble de mala mort i hem de caminar uns quants kilòmetres i atravesar un riu a plena nit, fins a Cardenete, un altre poble també pobre, però que podem llogar un taxi destortalat per una carretera infernal i passant molt de fred. Per fi arribem a Carboneras, aquest, un xic més gran, esmorzem una mica i ens queden 5 kilòmetres més per arribar a Reillo, els quals hem de fer a peu i per fi arribem al poble completament rendits.

Un cop aquí tot és alegria i amistat doncs la gent es desvia per nosaltres i no podem dinar dues vegades a la mateixa casa, tots són molt bons i senzills. A la nit sí, sempre a casa de la meva àvia doncs encara és viva i ens estima molt. Tant el meu germà com jo ens sentim uns veritables herois ja que tot el poble infantil està amb nosaltres i ens ho passem d'allò més bé.

Una nit varen fer ball en honor nostre i vam riure de debò. Amb la gràcia de la meva mare tots els homes ballaven amb la gorra al cap i la bufanda al coll; la veritat és que feia fred, però la meva mare ja estava acostumada a Catalunya i es va dedicar a treure'ls la gorra i la bufanda a tots, i es va armar un aldarull de por, ningú, però, s'ho va prendre malament.

Amb 4 o 5 dies va poder enllestir l'afer que ens havia portat allà i tornem a agafar els trepans, aquest cop, però, amb més sort. Marxem amb una camioneta des d'aquí fins a Utiel on passem la nit i a l'endemà amb el tren cap a València, baixar i corrent cap al port per pujar un altre cop al vaixell que amb 12 hores ens porta a Barcelona, aquest cop sense marejar-se ningú.

Agafem el tren que ens portarà cap a casa on podem reposar de les incidències del viatge.

Tornem a fer la vida normal i jo treballant a la serradora i el meu germà de l'ofici. Hem canviat de pis; hem tornat al Poble Nou en un pis de planta baixa i un hort al darrera. Estem molt bé tots plegats menys la meva mare que cada dia està més malalta; cada dia que passa es va fonent al mateix temps que pateix molt, tots estem preocupats i temem sempre el pitjor.

El desenllaç arriba un dia de maig de 1930, una nit que em va tocar de vetllar-la. Va morir com un pollet, el metge va pronosticar un càncer a la matriu. No cal dir que vam quedar tots dolorits i aclaparats, però la vida és així i té aquestes coses que són amargues.

A l'endemà vam enterrar-la i tristos tornem a casa desconsolats doncs havien perdut la mare i havíem de reemprendre la vida i ara serà la meva germana la que haurà de portar la casa i, de fet ja feia dies, per desgràcia, que la portava.

Ens hem organitzat novament la vida i tornem a viure tranquils. Més endavant la cosa no em marxa gaire tranquil·la, torno a quedar sense feina.

El meu germà Agustí s'ha casat i, per tant, marxa de casa. Ho ha fet amb una noia andalusa, la qual feia molts anys que li anava al darrera, concretament des que estavem a Sallent.

Ara tinc una mica de sort doncs a la fàbrica dels Dolors, de teixit, falta un home que està malalt i es cuidava de treure les peces de roba que sortien dels telers. Les dones, teixidores, porten quatre telers cosa que és antireglamentari, per tant no es poden entretenir gens. Jo em passo el dia caminant, portant peces d'un lloc a l'altre. És bastant cansat, però s'ha de fer.

Passem l'hivern d'aquesta manera però el 14 d'abril de 1931 tenim eleccions i guanyen els republicans, cosa insòlita, però és així. Per tant els obrers sortim guanyant en tots els sentits. Conseqüència que a la fàbrica on treballa treuen els telers i torno a quedar sense feina, però degut a la república no m'acomiadem; em posen amb les nuadores per arregla-les-hi les eines. Poca feina, encara que dura poc. Em traslladen a la fàbrica del Guix que és del mateix amo, a trinxar telers, els quals ja són tan vells que no els rendeixen. Hi treballa uns dies però es veu que estan reorganitzant tota la indústria i em porten a la Fàbrica Nova, la fàbrica de filats i teixits més gran de Manresa. Començo a la secció de comptar els metres de roba que tenen les peces que surten dels telers, hem d'apuntar a cada llibreta els metres de cada torn ja que aquí en fan dos de 8 hores cada dia, després hem d'empaquetar-los amb farcells de 5 ptes. posant-hi el pes i els metres i apilar-los per classes. Llavors venen els de l'agència, els carreguem en camions i ho porten a Barcelona. És una feina que m'agrada i la faig molt de gust. Estic content de la gent i em sembla que ells també ho estan de mi. Tinc un encarregat molt amable i comprensiu i tenim llargues converses sobre la feina.

Per aquests temps es casa el meu germà Valentí. Ho fa amb una noia molt maca encara que un xic orgullosa, la qual cosa no és inconvenient perquè visquin bé. Viuen amb els pares d'ella, són molt catalanistes i molt bons balladors de sardanes.

A casa quedem el pare, la meva germana i jo. La meva germana ha de marxar a València perquè la dona de l'Antoni ha de tenir un altre fill i vol que li faci companyia. No bostant, està molt de pega perquè un cop allà es more el fill que portava ella, doncs feia poc més d'un any que era casada amb un valencià de Cofrentes, un poble que toca amb la província de Cuenca, que era un gran amic de la família.

Per aquest temps també m'enamoro d'una noia teixidora que em cau bastant bé. És una noia sense mare i el seu pare és a França; ella viu a casa d'una tia en una casa sobre mateix de l'Ateneu.

Em va passar una cosa molt curiosa doncs la xicota em diu que he d'anar a formalitzar el festeig a casa de la seva tia. Quedem per anar-hi a l'endemà i... no sé com presentar-m'hi. Dono uns quants tombs per diferents carrers i per fi veient que l'hora es passa prenc una determinació. Pujo l'escala corrent i quan arribo al replà, toco tot seguit el timbre ja que si no ho faig així, segurament em tornaria enrera; però ja està, obren la porta i jo vermell com un pebrot, m'anomeno i demano permís per entrar. El gel ja estava trencat. La seva tia, després de fer-me varies preguntes que deuen ser les rutinàries, ja ens dóna permís per festejar i a partir d'aquí ja em tens lligat amb aquesta família per sempre més.

Anem al cine, al ball i a tots els llocs acompanyats de la tia, menys mal que sempre tenim una escapada i passem el temps d'aquesta manera.

Un dia que feien ball a l'Ateneu em va passar un fracàs que m'hagués volgut fondre. El ball era de nit i costava un duro i jo el tenia just. Tot anava bé però, ah! minyons, arriba la mitja part i el lògic és fer una beguda; per sort veig al meu cosí i li demano que em deixi calers, però ell és molt interessat i només em deixa una pesseta. Bé, em considero salvat de moment, o sigui que tres parelles que anavem junts ens asseiem en una taula, prenem una rosella, però es dóna el cas que el meu cosí per por de perdre la pesseta que m'ha deixat també es posa a beure al nostre costat, fins aquí no passa res, la pesseta encara arriba, però discutint i jugant a la taula es tomba un got i taca la faldilla d'una amiga de la meua nòvia i s'alcen tots i s'acosten a l'estufa per tal d'eixugar-la. O sigui, que em quedo sol a la taula i amb el servei sense pagar. No us podeu imaginar el que vaig patir. Jo, com els altres, també em podia aixecar de la taula, però no ho vaig fer, em semblava que algú o altre s'hi havia de quedar; només temia el moment que vingués el cambrer a cobrar l'import, pensant amb el fracàs que seria per a mi haver de dir que no tenia prou calers i vaig prendre una decissió dràstica i em vaig aixecar de la taula decidit a parlar amb un dels companys i dir-li: escolta, com ho hem d'arreglar això. Jo no sé si ell ja sabia que jo era un pelat o bé que em va veure tan espantat, el cas és que va dir-me: noi, això ho pago tot jo. Quin descans! Per fi vaig poder respirar amb tranquil.litat. El primer que se'm va ocórrer va ser tornar la pesseta al meu cosí, tirant-li en cara el que havia fer per a mi.

Vam acabar la vetllada tranquils i vaig jurar que no em tornaria a passar mai més un cas semblant.

Estem en plena República i es comencen a fer algunes obres d'importància com el Sanatori de Sant Joan de Déu, fet especialment pels infants que tenen problemes físics, també el col.legi Renaixença, gran i espaiós per jugar-hi així com un bon pati. I si més no, una piscina per banyar-s'hi i practicar la natació. Tot seguit m'hi apunto fent-me soci per practicar aquest esport que és una de les activitats que sempre m'ha agradat.

També em quiten ja que sóc de la quinta del 33, trec número alt, o sigui, excedent de cupo i no he d'anar a la mili. De moment això em disgusta perquè jo, amb el meu caràcter, em sembla que havia de disfrutar fent la mili, però m'aconformo.

També tinc un bon record d'aquesta època perquè tots els caps de setmana sortim d'excursió. Un diumenge anem a passar el dia al gorg blau, lloc ideal per banyar-nos a la Riera de Rajadell, el meu germà Agustí, la seva dona i jo i allí ens trobem amb cinc homes més que, per casualitat, també hi han acudit. Entrem en conversa i es dona el cas que també són entusiastes del naturisme. No cal dir que això ens proporciona una gran alegria i passem la resta del dia discutint la probabilitat d'organitzar-nos i fer propaganda tots plegats per fer una vida vegetariana. Quedem entesos per trobar-nos en una reunió i ho fem a casa del meu germà i des d'aquest dia queda constituïda la Primera Societat Naturista de Manresa. De moment, comencem amb 15 socis, però de mica en mica, anem creixent gràcies a les excursions i a la nostra joventut ja que ens dediquem en cos i ànima a fer esport. Sortim tots els diumenges i dies festius, el que més ens interessa són els rius i les rieres. També la platja a l'estiu, com que tots sabem nedar ens ho passem molt bé.

També unes vacances decidim passar-les a la Costa Brava. Són unes vacances plenes d'aventura per fer-les més agradables.

Sortim un dilluns al matí amb el tren dels Catalans fins a Barcelona on fem canvi de tren agafant el que ens portarà fins a Blanes, començament de la Costa Brava i inici de la nostra excursió. Des d'aquí ens proposem seguir tots els racons de la costa fins a Palamós, fent tot el trajecte a peu i amb les motxilles plenes de pa, no volem comprar res més, ha de ser una aventura completa. Mengem el que trobem pels camps i vinyes.

Un cop a Blanes els que formem l'excursió, el meu germà Agustí, la seva dona, la meua germana Clementa, el seu marit i un servidor, que encara estic solter, com ja som a la tarda només caminem fins a la platja de Sant Francesc on, després de banyar-nos i sopar amb figues i raïms que trobem en una vinya, ens disposem a passar la primera nit, dormim a la serena doncs a l'estiu fa bo amb una manta cadascú i ja en tenim prou.

A l'endemà, després d'esmorzar, empenem la marxa per la costa tan a prop de l'aigua com podem, moltes vegades hem de passar bastant en dintre perquè el rocam no ens deixa passar per vora nar. Arribem a Lloret de Mar i aquí hi fem una bona banyada, tot admirant el paisatge que és molt bonic. També hi passem la nit.

La següent etapa serà Tossa de Mar, aquesta carretera està plena de revolts i n'hi ha que són tan grans, que decidim passar pel dret, és a dir, baixar per una barrancada i, un cop a baix, tornar a pujar i ens omplim d'esgarranxades

així és que, en vistes de l'èxit, tornem a la carretera que és el més segur. Per fi podem baixar a la platja de Canyelles on dinem i aprofitem els banys d'aigua i de sol fins el màxim. Tornem a pujar a la carretera continuant la marxa fins a Tossa. Quina meravella de poble!, amb la vila vella i les restes de les antigues muralles. Quedem extasiats amb les magnífiques vistes. També hi passem la nit.

Al matí, tornem a caminar; ara per una carretera encara més dolenta, aquesta passa per sobre del mar ja que els penya-segats són més feréstecs, però molt bonics.

Dormim a la platja i, tot de cop, em desperto i no trobo els pantalons que tenia per coixí, com que feia una mica de pendent, miro enrera i veig un embalum, jo que em tiro amunt i em deixo anar sobre d'ell, donant-me un bon cop doncs era una pedra. A l'endemà explico el cas i resulta que la meua cunyada en adonar-se que jo havia corregut una mica avall es va apropiat dels meus pantalons i aprofitar-los pel seu coixí.

Des de Sant Feliu, passant per Sagaró arribem a Platja d'Aro, on dormim sobre unes piles de fulla de pi. No dirieu mai les punxides que ens feiem cada vegada que ems movíem. Al dia següent ens vam arribar fins a Palamós, final de la nostra ruta turística per la costa. Al vespre tornem cap a Santfeliu on fem un extra amb el menjar. Comprem un parell de melons i formatge, cosa que ens va de primera. A l'endemà agafem el cotxe de línia, ja s'ha acabat l'anar a peu, i ens porta a Caldes de Malavella, on pugem al tren per anar a Barcelona. Un cop a la ciutat comtal ens arribem al Poble Nou per fer una visita al nostre germà Valentí, que fa una temporada que treballa a la capital. Està molt content, igual que nosaltres.

Comprem una cindria, de 12 quilos i ens la mengem a la platja del Poble Nou. Ens disposem a dormir sobre la sorra però degut a l'haver menjat tanta cindria ens passem la nit fent el pipí.

D'aquesta manera acabem unes vacances que per nosaltres han estat molt estupendes. Hem passat 8 dies magnífics i a més hauran servit per conèixer la nostra Costa Brava.

Ara jo ja tinc 20 anys i per tant en quintes, aquí a casa no sé si hem estat de sort o de pega, però de quatre germans que som varons, només ha fet tota la mili el més gran, l'Agustí, tres anys van tenir-lo fent de soldat, el següent l'Antoni es va lliurar per curt de talla, després de passar 5 anys de prova i el meu germà Valentí, també excedent de cupo només va servir 3 mesos.

Amb els companys de la Societat Naturista ens dediquem amb tot l'entusiasme a fer excursions cada diumenge, ja tenim més adeptes i fem una bona colla. També tenim bones relacions amb d'altres societats i podem fer unes excursions de torna visita. També intentem fer nudisme encara que ens costa

una miqueta perquè no estem acostumats a fer-ho, però de mica en mica anem agafant pràctica. Fins i tot, a Barcelona en un lloc anomenat "Partennon", prop de Gavà, la Societat de Barcelona ens inviten a un casament naturista- nudista. Ens hi ajuntem bastanta gent, de Barcelona i província.

Aquí també ens passa una anècdota. Després de dinar i quan estavem reunits bo i asseguts al terre fent rodona per contemplar una joveneta que feia dansa rítmica ens adonàrem que per sobre la valla ens estaven espiant, quan el president els va cridar l'alto, varen dir que era la policia, el president els va dir que anessin per la porta i, completament avergonyits, van entrar per demanar el permís de fer aquest casament. Els pobres no savien on mirar, es trobaven ridículs d'estar vestits entremig de tanta gent despullada. Un cop esbrinat tot i com que tot era correcte, no van tenir més remei que excusar-se i marxar amb la cua entre cames. Nosaltres vam continuar la festa i, cap al tard, tornàrem cadascú cap a casa seva.

Van passant els anys i les novetats: resulta que m'he de casar!. Perquè la meva xicota ha fugit de casa, té por de perdre'm, com que jo no vull deixar de fer excursions dels diumenges i la seva tia no la vol deixar venir, ha pres una greu resolució i marxa de casa. De moment es posa a dispesa a casa del meu germà Agustí, però passa el temps i com que jo no he anat a la mill no tenim altre remei que casar-nos. Per casualitat hem trobat un pis damunt mateix d'on viuen els de casa. Passa el temps i tot va bé fins que comencen a sortir pegues.

La meva muller se'm posa malalta i l'he d'hospitalitzar a Barcelona a l'Hospital de Sant Pau, l'hi han pronosticat tuberculosi. Li he de tenir una temporada llarga fins que els metges em diuen que me l'emporti a casa perquè no té cura i tant pot viure un mes com un any, però que necessiten el llit per una altra malalta que sí que té cura. Ja som a casa i passem el temps, sempre esperant el desenllaç que no arriba. Hem trobat un pis al carrer de Sant Fruitós que és on viu el meu germà Valentí, juntament amb la seva família. Ells viuen al primer pis i nosaltres hem agafat els baixos i sòtans. Ho hem fet conjuntament amb la Societat Naturista. Nosaltres tenim mig pis i la Societat l'altre mig i, a més, tot els sòtans, lloc que hem habilitat per un gimnàs i sala d'actes. Tot això ho inaugurem amb una obra escrita per la meva dona, obra que és de caire vegetarià i ens serveix, al mateix temps, per fer propaganda.

Estem molt ben organitzats i cada vegada tenim més adeptes. Ens sentim valents per organitzar qualsevol acte o festa que serveixi per distreure'ns i conservar la salut. Som uns fanàtics de la Natura i aprofitem els moments per disfrutar d'ella i ens ho passem molt bé, però...

La policia per aquests temps està molt malament. Els de dretes donen malestar fins que arriba el 18 de juliol de 1936 que des de l'Àfrica el General Franco es revoluciona proclamant un alçament Nacional per enderrocar el govern de la República, el dia 19 de juliol és diumenge i, com sempre, ens n'anem a la

riera a passar el dia però ¡ah! aquest dia no és com els altres ja no ens resulta tan bonic doncs gairebé tot el dia es parla del mateix, o sigui, de la revolta. Els més joves no entenem gairebé res, a nosaltres no ens interessa la política, només volem viure bé, en pau i dedicar-nos a fer esport en plena natura, però s'hi emboliquen tots. N'hi ha uns quants que tan bon punt arriben a Manresa en finalitzar l'excursió, ja van als sindicats i centres polítics a buscar armes i a posar-se al mando dels revolucionaris manresans i així, d'aquesta manera, eris veiem involucrats amb una gerra civil que ens portarà molts mals de cap a més de molts morts.

Passem uns dies de neguits esperant que això s'acabi, però passa el temps i és al revés, cada cop s'embolica més, de moment està tot parat, l'edifici del casino l'han convertit en la casa del poble i és allí on reben totes les notícies i ordres pels "milicians" un cos nou per a la defensa del poble.

Els capellans i monges han d'abandonar el país d'amagat i tots els matins a les afores es troba algun que altre mort de gent de dretes, però aprofiten també la revolta per venjances personals.

Al cap d'uns dies ja es torna a treballar, a poc a poc, és clar. Les indústries estan en mans de les dretes i fan tot el que calgui perquè la República fracassi. Els treballadors, sense sortir de les fàbriques o tallers, es dediquen a confeccionar roba pels milicians ja que estem en plena guerra civil.

Espanya ha quedat dividida entre els Republicans i Nacionals. Però els noms han canviat als de la Zona Republicana, ens diuen Rojos i els de la Zona nacional, Feixistes. Vet aquí que ja tenim el rebombori organitzat i ja ens podem matar espanyots amb espanyols. Tot està tan barrejat entre els que serveixen o fan la mili en diferents províncies i els que treballen en diferents pobles, que en una banda es troben pares i a l'altra s'hi troben els fills. És horrorós, sembla estrany que els homes siguem tan ximplers, i que per culpa d'algunes idees haguem de matar-nos els uns als altres.

Un dels dies que tota la gent estava al passeig esperant notícies pels ataveus, van comunicar des de Terrassa que un cotxe amb una ametralladora havia passat en direcció a Manresa. Amb cinc minuts va quedar el passeig buit de gent. Jo, amb uns quants amics vam anar al parc de la Seu perquè des d'allí podríem mirar alguna cosa. Tal dit, tal fet, vam veure a venir un cotxe destartalat que quan va arribar al Pont Vell li van cridar l'alto des d'un turó. El cotxe, però es veu que no ho va sentir i va anar marxant i quan va ser a l'indret de l'estació de la Renfe li van disparar un tret. Llavors, va accelerar la marxa tirant trets també, nosaltres, des d'on eren, semblava talment una pel·lícula però cada vegada que disparaven ens acotavem per si de cas. Després, un cop aclarida la cosa, es va saber que eren els del comitè de Sant Vicenç, que venien a fer una diligència a casa del poble de Manresa, això vol dir que tothom anava de vòlid.

Estem en guerra i la por és de tots, Espanya momentàniament queda partida en dues parts: els feixistes, tenen tot Andalusia, Extremadura, part de Madrid i una mica del nord i bastant d'Aragó inclosa la capital de Saragossa. València, Catalunya i l'altra part d'Aragó és zona republicana.

Degut a la revolta també passa una cosa que si no fos una revolta potser no hauria passat mai. Els que componem la Societat Naturista, que som una bona colla, no hem tingut mai la més petita ocasió de discutir-nos, però ara, degut a això ja hem topat. Uns quants han proposat incautar-se de la casa i finca del Sr. Nofre Vailles, un manresà, persona rica i de dretes declarades, els altres no hi estem d'acord i, per tant, tenim una assemblea per discutir l'assumpte. Ho fem al local social, quina no seria la nostra sorpresa en veure que ells venien amb les armes als dits.

Ens expliquen els seus propòsits, les seves intencions, volen formar una nova Societat, amb un nom revolucionari. Nosaltres, com és natural, no hi volem prendre part, els diem que els nostres principis i les nostres idees no ens permeten d'apoderar-nos d'una propietat que no és nostra i encara més haver-la de guardar amb les armes. Resultat: que la Societat Naturista, formada amb tanta il·lusió, queda partida. Nosaltres quedem tal com eren i els altres es separen i formen una Societat de Naturistes llibertaris.

Al cap de poques setmanes dos companys dels nostres ens proposem fer-los-hi una visita d'amistat i quan truquem a la porta, descaradament ens diuen que allí tot el qui no tingui carnet de la CNT no hi pot entrar. No cal dir el disgust per la nostra part que això ens ocasionà. Marxem amb la cua entre cames, sense arribar a comprendre el per què degut a una guerra civil un grup de ben avinguts sempre, s'hagi de desfer d'aquesta manera tan lamentable.

A la nit ens trobem pel passeig amb els més responsables i se'ns excusen demanant fins i tot perdó per la torpesa de qui ens va obrir la porta, però que ens van negar l'entrada. Els diem que això ha estat una cosa massa grossa i que no podem perdonar. Vosaltres seguim el vostre camí i nosaltres seguirem el nostre.

Passem el juliol i l'agost treballant poc i cada vegada marxa més gent cap el front, voluntaris i per les quintes. La revolta s'ha convertit en una verdadera guerra civil. Als feixistes els ajuden els alemanys i els italians i als rojos o republicans els russos, mexicans i polonesos. Els anglesos i americans, junt amb els francesos, estan a l'expectativa, més ben dit, és tot una olla de cols.

El cas és que van augmentar els hospitals i cada vegada som més pocs els que no volem anar a la guerra. Ara marxen uns quants companys nostres cap al front d'Aragó. Els anem a acomiadar a l'estació on s'hi ha ajuntat molta gent. La situació es va agreujant i la gent ens comença a mirar malament, és a dir, que en lloc d'estar contents perquè no ens agrada la guerra, ens miren de reüll i a cada moment ens pregunten: ¿encara no marxeu? Fulano ja és fora, sotano també,

més ben dit, a la fi ens obligaran a marxar, jo vaig aguantant perquè la veritat la idea d'anar a fer la guerra no em sedueix, no la sento, sóc pacífic. Però estic veient que un dia o altre ho hauré de fer, ja que quan passo pel carrer gairebé he d'acotar el cap avergonyit.

El dia 1 de novembre, és un dia assenyalat, doncs han donat l'alarma que l'enemic havia desembarcat a Roses, a la costa catalana. Mentida, tot ha estat una enganyifa perquè tots els partits polítics treguessin les armes i sortissin voluntaris per anar a la costa. Així ho fa el meu germà Valentí, que amb els d'estat català van a parar a l'Ampolla, un poble de pescadors de la província de Tarragona.

El dia 16 de novembre ve de permís i em convenç perquè marxi amb ell. Així ho faig ja que d'altra manera també hauria de marxar aviat cridat per la meua quinta:

A més, de moment, a la costa no hi ha el front encara. M'acomio de la família, de la meua dona, que cada vegada està més malalta i marxo a la casa del poble on em donen l'equip i tot seguit, junt amb el meu germà marxem amb tren cap a Ampolla, on hi arribem de matinada.

En fer-se de dia, quedo parat del lloc on tenim la caserna. Ampolla és un poblet petit de pescadors, que està molt ben situat, a més fa un semi-cercle amb unes casetes baixes que semblen de postal. Tenen un pont natural que serveix de refugi ja que queda resguardat dels vents. La caserna està a l'edifici que era la rectoria. És una casa gran de dues plantes, amb un pati al darrera pel qual hi entra la llum i el sol de la tarda. A la part del davant tenim el mar travessant només el carrer. La caserna està situada a l'esquerra del poble mirant el mar i té una vista magnífica. Al costat tenim una casa veïna que hi viuen uns pescadors amb els quals agafem una gran amistat.

En aquesta caserna tot es compon de voluntaris de l'estat català. Hi ha gent de Cardona i de Manresa, hi ha un cap polític i un cap militar. El cap polític és el meu germà Valentí; també hi tenim un sargent i 5 caporals. Al matí, a l'hora d'esmorzar em presenten, i tinc una gran alegria, uns quants soldats ja coneguts de Manresa els quals, de moment, em mirem amb recel ja que sóc el germà del cap polític, però aviat s'adonem que sóc un soldat més i ja m'agafen confiança.

De moment, aquí no passa res. La nostra missió és vigilar la costa per evitar un possible desembarc de l'enemic, però ja dic, tot està molt tranquil.

El dia següent ja em destinen a una esquadra que està composta per un caporal i quatre soldats i el meu primer servei és anar a rellevar a una columna que està de servei de vigilància en un far que es troba situat a uns 9 Kms. mar endins.

Al matí, després d'esmorzar i omplir la meua fitxa, els components de

l'esquadra que m'ha tocat pugem a una barca de pescadors que ens porten a rem cap el far, on hi haurem de passar tres dies de vigilància. Joestic content perquè això de la barca ja em va bé, m'ho prenc com si anés d'excursió per la costa.

Arribem sense novetat. L'esquadra que anem a rellevar ja és a punt i després de donar les novetats i desitjar-nos bona estada, amb la mateixa barca s'entornen cap a la caserna. Nosaltres prenem posició del lloc de vigilància i comença la meva odísea en el món militar. Jo que no havia fet la mili ara me'n tocarà una estona llarga.

Estem en un lloc on hi ha instal·lat un far automàtic que quan en fa fosc s'encén per ell mateix i quan es fa de dia s'apaga. És un edifici de fusta en forma octogonal, cobert d'unes planxes de zinc per fora i, a sobre, una torre que és on hi ha col·locat el far, tot de vidre. La missió d'aquest far és fer de vigia als vaixells i barques per mar de no quedar embarrancat en aquest banc de sorra que arriba fins a la desembocadura de l'Ebre. Dalt de la torre és on haurem de fer les guàrdies, tant de nit com de dia.

Aquest far per dintre està habilitat per habitar-lo. Té cuina, menjador i habitacions, però allí vora mateix, tenim un edifici d'obra i és on hem de fer vida. Hi ha llits per a tots i un rebost ben proveït per passar-hi fins i tot més dies del compte en cas d'una emergència. No sé per què però em sembla que m'ho passaré bé. Mentrestant esperem què serà del nostre destí. Un cop ben instal·lats repartim les guàrdies i la feina. De moment, de guàrdies de dia no en faré, ja que he sortit voluntari per fer de cuiner i em va molt bé.

Aquí vivim en plena natura i la nostra feina és ben poca. Podem fer la vigilància completament nusos. De dia ens dediquem a buscar ous de gavina, ja que aquests ocells ponen en un forat que fan a la sorra i els coven de nit perquè de dia ja ho fa el sol. Portem una galleda amb aigua i quan trobem un niu, fiquem els ous dintre i si s'enfonsen és que són bons i si floten és que ja són covats i els tornem a deixar. Amb aquest sistema un dia em vaig menjar una truita de 70 ous, que si fa-no fa ve a ser com una truita de 3 ous de gallina normal. De nit, fem la guàrdia dins del far i jo aprofito per aprendre a tocar l'acordió, cosa que encara ara no sé. Al costat de la caseta on vivim, un xic apartada, hi tenim una barraca de fusta plena de llenya i serveix de contrasenya en cas de desembarcament o qualsevol altre perill. La consigna és calar-hi foc perquè des de la caserna ho vegin i facin el que creguin convenient.

També disposem d'uns miralls per fer senyals. S'acosta el dia del relleu però estem de pega ja que fa mal temporal i la mar no està en condicions de que ens vinguin a rellevar i així passem dos dies més. Menys mal que el rebost està proveït i podem resistir sense novetat. El fumut és que la mar ha pujat de tal manera que no podem sortir de casa, això fa que trobem el temps una mica aborrit. Per fi, quan fa cinc dies que estem aquí el temps s'asserena, la mar es

calma i poden venir a fer el relleu. Més conterits que unes pasqües retornem a la caserna on ens reben molt bé i ens fan moltes preguntes i com ha quedat el rebost. A partir d'ara es faran tots els relleus cada cinc dies, d'aquesta manera no molestarem tant als pescadors.

Després del relleu ens donen un dia de festa que jo aprofito per visitar el poble. És molt petit però bonic, almenys pel meu gust que és molt senzill.

Al dia següent ens toca servei de patrulla en el qual la nostra missió consisteix en seguir la costa, al matí per un costat de poble i a la tarda per l'altre, és a dir, com si fessim una excursió per la costa. Només que ho hem de fer carregats amb un fusell i les antipàtiques cartutxeres.

Un altre dia ens toca fer guàrdia a Cap Roig, un lloc de guàrdia que tenim en un punt alt de la costa i bastant avançat, des d'on es pot divisar molt tros de món. Hi tenim una caseta de fusta i la tenim col.locada un tros endins perquè no ens puguin descobrir els enemics que vulguin desembarcar, cosa que no ens fa rumiar gaire. La guàrdia la fem en unes roques a la vora mateix d'un single. Tenim la mar sota nostre i podem baixar a banyar-nos encara que som al novembre. Els que hi estem més o menys acostumats disfrutem doncs fa un bon sol i s'hi està molt bé.

Com que tenim molt de temps comencem a fer un replà que quedi arrasarat per poder-hi prendre el sol despullats. Tots els components d'aquesta esquadra tenim gustos molt afins i fem d'una missió que podria ser desagradable una que fins i tot es divertida.

El dia següent ens toca festa i ens donen un permís per anar a Tortosa amb el tren o bé a Tarragona. Optem per Tortosa perquè és més a prop i en estar situat al costat del Riu Ebre també ens agradarà de veure-ho.

El dia següent ens toca guàrdia a la caserna, dia i nit, però també ens ho passem bé. Al costat hi viuen uns pescadors amb els quals trobem una bona amistat. Es tracta d'una família que està composta per un matrimoni amb quatre fills i una filla i com que si fa-no fa som de la mateixa edat congeniem amb tot.

Els dies passen depressa. Tenim amistat amb la majoria de la gent, principalment amb el jovent que primer ens miraven amb recel. És natural, en aquest poble no hi havia hagut mai soldats i, és clar, les noies es desviuen per nosaltres. La novetat, és una cosa que passa a tots els pobles, sigui en guerra o en pau, però com dic, tot això del primer moment ja ha passat.

Fins i tot fem parlits de futbol, soldats contra els del poble i ens ho passem molt bé. També fan ball i tots hi som barrejats, més ben dit, si això que tenim aquí és guerra, que no vingui mai la pau. Després, entre nosaltres, també hem organitzat unes competicions entre la rivalitat de les esquadres. Com sigui que

disposem de sis esquadres, una està de servei al far, l'altra a Cap Roig i una altra a la caserna, això fa que sempre hi ha tres esquadres de festa i, és clar, per passar el temps fem competicions de futbol, de rem, de manilla i d'atletisme, cosa que aquí al poble no havien vist mai.

En un dels partits tinc la pega de lesionar-me la cama per una puntada de peu mal donada, hem de rellevar els del far i ens han agregat un soldat nou a la nostra esquadra. Li fem una "quintada" jo li dic que això de la cama és una ferida de la guerra, el pobre s'ho crec i es brinda a fer les meves guàrdies, és de molt bona fe. Però jo, quan és l'hora de la veritat, li confesso el què és i quedem tan amics.

Aquest cop al far tenim sort amb el temps i passem uns dies bons. Es dóna el cas que el far és espatllat i ve el tècnic a arreglar-lo i porta la seva filla ja carall nosaltres ja ens posem nerviosos, jo per la meva part com que s'han de quedar a dinar m'hi vull esmerar tant a fer-lo que tinc un gran fracàs, faig escudella i amb la por de fer curt, hi poso massa pasta i comença a créixer i arriba un moment que no cap a l'olla ¡quin fracàs! m'hagués volgut fondre, però ja estava fet.

Hem passat els cinc dies molt de pressa. Entre unes coses i altres ens hem dedicat a recollir ossos de varis animals que gràcies a la desembocadura del riu Ebre fan tots cap aquí. D'una manera molt rudimentària puc fer un esquelet d'asa i d'un ocell tot estrany, però que tot serveix per passar el temps. També he compost una cançó per cantar quan arribem amb la barca a la caserna.

A la caserna ens assabentem que fan un casament pel civil. Desperta molt interès amb la gent del poble per ser el primer que es fa d'aquesta forma. Nosaltres, sense ser-hi convidats, ens hi agreguem tot cantant i no tenen més remei que donar-nos unes pastes i convidar-nos a la tarda a ballar juntament amb ells. Són molt bona gent.

Mentres fem la guerra en aquest paradís, un torn que feiem al far vam fer una excursió fora de programa a unes pesqueres que hi ha aprop del riu Ebre. Són unes pesqueres molt curioses. Quan arriba l'època de la posta, tenen uns passadissos d'aigua que penetren terra endins fins a unes llagunes que, per naturalesa de les anguiles, hi entren en bandades i tanquen unes comportes perquè no puguin sortir fins l'època que tornen a mar, però, ¡ah, nois! llavors és quan fan la feina els pescadors. Tenen la sortida tancada i no fan res més que amb un celebret agafar les anguiles i posar-les en uns dipòsits que tenen fets a costat de la tela metàl·lica i... anguiles a preu fet cap dins. Després de carregar el peix amb carros i cap al delta de l'Ebre a vendre. Hem passat una estona ben divertida en companyia dels pescadors i tornem al far molt satisfets.

Un altre dia, ja estant a la caserna, hem de fer un servei especial que també ens va molt bé. Hem de rescatar un veler de luxe que està requisat riu amunt, al dret del poble d'Enveja. De l'Ametlla de Mar arriba una barca, de les anomenades

Bou ja que arrosseguen la xarxa pel fons, que un cop entra al port d'Ampolla hi pugem nosaltres i marxem cap a la desembocadura del riu Ebre, on remuntem el riu. Nosaltres pugem tan a gust que ens sembla que pugem per l'Amazones. A vora i vora del riu hi ha moltes cabanes de pescadors, fetes de troncs i palla d'arròs i ens sembla que a cada moment ha de sortir una tribu de negres amb les seves cares pintades, però no és així ja que som a Catalunya i el riu és l'Ebre.

Per fi, després de molt navegar algües amunt dividim a la vora del riu el vaixell que anem a rescatar. És un veler del Club Natació Barcelona. Un cop allí demanen dos voluntaris per fer-hi guàrdia mentre els altres van a dinar a Sant Jaume d'Enveja. Un altre company i jo ens prestem i passem l'estona banyant-nos al riu i prenent el sol. Som dos que ens agrada molt la natura i aprofitem sempre el que podem, a la més petita ocasió que se'ns presenta. Quan venen els altres, després de dinar, els pescadors enganxen el vaixell darrera el "bou" i emprenem el retorn riu avall sense novetat. Després de fer un bon servei haurem passat un dia molt agradable. Quan som a l'Ampolla desembarquem i els pescadors amb el "bou" i el vaixell recuperat fan cap a l'Ametlla, que és el punt de destí.

Un dels dies que la nostra esquadra ens toca patrulla de nit ens fan anar a Cap Roig, que pertany ja al destacament de l'Ametlla; en aquests dos llocs i contra la meua voluntat els fem una "quintada". Després de despertar a tots els components que hi havia als punts de guàrdia els fem por dient-los que ens han dit que hi ha hagut un desembarcament per allà.

Després de fer tot això tornem a la caserna de matinada. Degut a aquesta gamberrada, després de dormir, ens castiguen a rentar plats i a pelar patates sense que ens toqui de torn. Jo, la veritat, em sento castigat a gust perquè reconec que el que hem fet no està gens bé.

Tornem a estar al far i un dia prenent el sol tots nusos, un company es fixa en mi i em diu que estic herniat. Jo li dic que no, però ell insisteix, m'hi fixo més i sí, reconec que té raó, és clar, ell n'està operat i ja sap de què va. Quan fem el relleu em presento al tinent que és el meu germà Valentí i li explico el cas. A l'endernà em fa un paper per anar a Tarragona a visitar-me a l'Hospital i, efectivament, quan el metge em reconeix, dedueix que sí que és una hèrnia a la banda dreta. Jo li dic que no em molesta però quan em diu que m'he d'operar o portar un braguer tota la vida opto perquè m'operin, doncs ja tinc el meu germà Antoni que fa temps que està herniat i porta un braguer. Jo trobo que és una cosa molt engorrosa i bruta al mateix temps. A més, agradant-me tant la natura i banyant-me no vull tocar el ridícul exhibint per les platges o les piscines aquesta classe d'estrís.

He d'esperar-me uns dies perquè ara ja operen en remeses i es dona el cas que un altre company de la caserna també està herniat de fa temps però en saber que a mi m'operen, agafa ànims i també es vol operar.

I un dia quan ja considerem que som prou per aprofitar el temps, al matí comencen a obrir panxes com si res. Davant meu ho fan al meu company de les dues bandes. Jo em quedo al passadís esperant torn quan sento molts crits al quiròfan, em poso nerviós, però aguanto. Quan em toca a mi, entro amb precaució. Em fan despullar i un cop assegut al quiròfan em donen una punxada a l'espinada i tot seguit sento un formigueig a les cames. Quan tinc mig cos adormit em fan estirar i comencen a operar-me. Com que jo estic completament despert, sento com tallen i esburxeguen, però no sento cap mal. M'enrecordo dels crits de l'operat anterior i ho trobo estrany. Un cop enllestit em porten a una habitació on hi ha també el meu company Calmet, que així es diu.

Quan fa poc que estic aquí sento que la ferida se'm desperta i em fa un mal horrorós. Miro de reüll a en Calvet i ell, en canvi, està tan tranquil. Jo, dintre del meu mal, dedueixo que en vistes del mal que li van fer a ell, a mi m'han donat una dosi més forta d'anestèsia, és l'únic consol que em queda per tranquil·litzar-me. Estic tan malament que ni tan sols puc rebre a ningú que em vingui a visitar-me. Menys mal que cap al vespre, a poc a poc, em va passant i puc descansar tranquil.

L'endemà ja ens traslladem a una altra habitació en companyia d'altres que estan ferits de guerra. Són els primers ferits que veig i em sento molt impressionat. N'hi ha un que té la mà tallada a l'alçada del canell i fa molt mal efecte. Però és curiós, és un home molt optimista i encara hi fa broma. Diu que porta un lloro ja que al voltant de la mà que no té, hi porta una espècie de gàbia com a protecció.

Tots els caràcters no són iguals. Potser un altre amb una ferida més petita està gemegant tot el dia. Bé, jo ja estic operat però ara em passa una cosa molt estranya. Si estic estirat al llit estic molt bé, però quan fa una estona que estic alçat, em ve una mena de mareig que no el puc aguantar; en canvi, en Calvet tot i estant operat de les dues bandes, es troba tan bé. Tot això a mi em fa voltar el cap. Un dels dies que m'atreveixo a sortir al carrer, m'he de refugiar en un cafè i estirar-me sobre una taula fins que ha de venir un taxi a buscar-me i portar-me a l'hospital. Així, d'aquesta manera, passen uns quants dies fins que m'evacuen per deixar lloc a nous ferits que venen del front.

Un matí ens pugen en un autocar que, per sort, no anava ple i jo puc estirar-me un xic cada vegada que em marejo ¡quin viatge més llarg! Per fi arribem a Sitges, lloc de destí però ara que som aquí ens diuen que no hi cabem i, per tant, dinem i tornem a marxar, jo em trobo tan malament que demano que en lloc de dinar em deixin estirar en un llit fins que tornem a emprendre la marxa. Així ho fem i quan marxem ja torno a estar més eixerit però tremolant pel trajecte que queda fins La Garriga on arribem que ja es fa fosc. En arribar em creia morir, es van fixar en mi i seria tanta la mala cara que feia que sense prendre'm fillació em van portar a l'habitació corrent. Em van donar una injecció perquè diu que el cor

se'm parava, em posaren una bossa d'aigua calenta als peus i al cap d'una mitja hora ja m'havia passat tot. ¡Noi! jo tot això ho trobo estrany però els metges diuen que ja em passarà.

El meu company Calmet també el van evacuar, però amb ell el van portar a Reus, a l'hospital dels toreros. Resulta que abans d'operar-se va voler fer el comiat en una casa de meuques i ara que està curat de l'hèrnia s'ha de curar de mal de dones, així és que amb ell ja he perdut el contacte i he d'agafar un nou company. És un xicot galleg que ens avenim molt. M'acompanya a tot arreu i no m'abandona quan he d'estirar-me perquè em passí el ditxós mareig.

Després d'uns dies d'estada a La Garriga ens tornen a evacuar, ara cap a Montserrat, que tots els edificis del Monestir els han convertit en hospital de sang. Hi estic pocs dies doncs he pres una determinació. He escrit al meu germà Valentí i acordem que vingui a Ampolla per tal de curar-me d'una vegada. Tinc algunes dificultats perquè no em volen donar l'alta però jo insisteixo tant que per fi me la donen. És clar ells es creuen que jo vaig al front i no estic en condicions. He d'anar a l'Hospital de Sant Pau a buscar els últims papers i ja tot enllestit. Agafo el tren i arribo a l'Ampolla ben fotut. Com que arribo a la nit, he d'esperar a l'endemà perquè em visiti el metge del destacament i així ho faig. Em fa una visita molt bona i al cap d'un moment ja em diu que sap el que em passa. I em diu que tinc la raquea acumulada de la injecció que em van donar per operar-me. Així és que em dóna una dosi molt forta de purgant i amb menys de vuit dies ja estic completament curat. Tants dies de patir per una bestiesa que els altres metges no varen saber-me trobar.

D'aquesta manera torno a fer vida normal fent guàrdies i tots els serveis, com si res hagués passat.

Ens mobilitzen a tots ja que a Barcelona fan guerra pels carrers doncs els polítics no s'entenen i ocasionen uns greus esvalots.

Finalment, s'imposa la raó i es tranquil·litza, mentrestant hem passat dies molt dolents i amb molt de perill; això ha quedat a la Història com els fets de maig. Les coses es posen més serioses, tenim més disciplina ja que estan organitzant l'exèrcit, treuen els milicians i fan exèrcit popular. Una mica tard però mai sigui la bona intenció.

Després de tot això se'ns acaba la bona vida i hem de marxar cap al front, així és que el dia abans de marxar fem un dinar de comiat amb coses que hem requisat durant la nit i ens acomiadem de tots els coneguts. Al nostre lloc s'hi queda una guarnició d'artilleria.

El dia 28 de juny de 1937 anem amb autocars fins a Salou on ens hem de concentrar amb tot el batalló de la costa. Els socialistes de L'Ametlla, els de la CNT de Cambrils, els d'Estat Català de l'Ampolla, els del PUM, etc..., una barreja

de partits que ja veurem què passa. De moment ens passem gairebé tot el dia discutint sense entendre'ns gaire. Finalment triomfa la raó i ens separem per anar a cobrir baixes als diferents fronts de guerra.

Nosaltres amb el tren petit que fa el recorregut de Salou-Reus ens porten a Reus on sopem al carrer amb pa i arengades, i quan arriba el tren, l'agafem i ens porta a Lleida. És a mig matí quan hi arribem. Ens fan desfilars pel passeig davant del general Pozas, seguidament, després de dinar, ens porten a Fraga, on els de la CNT tenien constituït el consell d'Aragó.

Anem preparats per si ens reben a trets, però no. Es veu que durant la nit ja havien evacuat i tot està tranquil. Ens fan treure les senyeres de la FAI i, al seu lloc, hi posem la de la República. També desfilem i la gent ens victoreja amb molt d'entusiasme.

Passem la nit en una pallisa ben calentons i l'endemà el passem a Fraga, a la nit ens fan fer una marxa cap a Zaidi de Cinca, poble a uns 12 quilòmetres de Fraga, riu amunt del Cinca. Arribem tard i cansats doncs no estem acostumats a fer marxas tan llargues i carregats com anem. Passem la resta de la nit entre els carrers i finalment en una pallissa on dormim ben plans.

A aquest poble de Zaidi hi estem molt bé i com que aquí no hi havia hagut mai soldats, la gent està per nosaltres. M'han fet cabo, la meua esquadra sempre anem junts, hem trobat una casa on ens fan una amanida cada dia i també melons o cindria o el tipus de fruita que volguem, són pagesos i tenen de tot. Aquesta família es porta molt bé amb nosaltres i per pocs calers ens atipem com lladres. Jo no fumo i, en canvi, l'home d'aquí sí, li dono tot el tabac que em toca i està la mar de content.

D'aquesta manera hi passem al voltant dels dos mesos. Pel que es veu ens fan estar aquí com de retén, per si hi hagués revolta de part de la CNT o FAI. Fem guàrdies, patrulles, marxas, etc., també ens podem banyar al riu Cinca que, per cert, baixa bastant ple i l'aigua està calentona.

Tot té una fi, sobretot el bo i a finals d'agost ens fan marxar ja cap al front, això és el què diuen. Ens fan pujar a uns camions molt grossos i emprenem la marxa cap a l'Aragó, a Monzón i a Barbastro. Fem una petita parada per anar a fer el riu als afores, en una vinya que està plena de raïm; ens deleitem, qui sap quan en tornarem a menjar. Tornem a emprendre el camí i després de fer bastants quilòmetres ens descarreguen al vedat de Zueru, un bosc molt gran, que està tot ple de soldats i material de guerra, sobretot canons destrossats i cotxes abollats. No sabem quant temps hi estarem, per tant, ens fem una barraca per passar la nit. Després de sopar un ranxo fred ens disposem a dormir, però... jah, nois!... comença a ploure a botes i barrals i la barraca que ens hem fet no està en condicions així és que quedem molls com gats.

No som sols que ens quedem així i quan para de ploure, tot són fogarades per eixugar-nos i gairebé d'aquesta manera passem la nit.

L'endemà surt el sol i ja és una altra cosa, arriben més soldats que venen del front i són als que nosaltres ens hem d'agregar per cobrir les baixes que han tingut mentres han estat atacant. Això ja fa cara d'agre per nosaltres.

Després de dinar em criden a mi i un altre cabo i ens donen un fusell ametrallador de marca russa a cada un perquè ens anem preparant per quan ho necessitem.

Al vespre ens fan marxar a peu uns quilòmetres i hem de passar la nit escampats en una gran vinya tota plena de raïm. Com que som tot un batalló no cal dir que la vinya va quedar totalment arrassada. El pobre pagès quan vingui tindrà un atac de cor. Aquesta vinya pertany al poble de Grañén. D'aquí pugem en camions i ens porten a 5 Kms. de Casp, on tota la 27 divisió està escampada vora el riu Ebre. Estem uns dies reorganitzant les brigades degut que tota la divisió ha quedat mermada en els atacs que han sostingut als volts de San Mateo de Gallego, on a més de les baixes obtingudes també han passat gana i sobretot molta sed.

A mí m'ha tocat formar part de la 27 divisió, 23 brigada, 2 batalló i 4 companyia. Aquesta divisió és de xoc. Per completar la companyia ens han portat tota una colla d'artillers. Estem al mando d'un capità, dos tinents i tres sargents i dos fusells ametralladors, un és el que porto jo i els altres tots fusellers amb els corresponents sanitaris i camillers. Passem els dies fent instrucció i pràctiques de tir.

Un dia ens donen descans i l'aprofitem per arribar-nos a Casp. Hi anem a peu, està a 5 kms. però els fem molt de gust per poder visitar el poble. És bastant gran i molt vell. És històric ja que hi havia hagut el consell d'Aragó, per tant es veu algun edifici molt gran i amb escuts a la façana.

Per dinar demanem quelcom per les cases, però no tenim èxit, tothom ens diu que no té res, que les diferents tropes que hi han passat els han deixat buits. En veure que no dinariem amb aquest sistema se m'ocut en una casa demanar uns quants tomàquets per fer una amanida doncs no tenim res més per dinar. La senyora ens diu: ¿però només menjareu això? és clar, responem nosaltres. D'aquesta manera es veu que li hem tocat el cor i ens diu: jo us faré un bon dinar. Aneu a donar una volta i torneu. Així ho fem, i quan tornem, ja trobem la taula parada amb un bon plat de sopes que fumegen encara. Ens ho mengem amb delit i darrera un bon plat de patates amb carn de xai, per cert molt bones; per postres, meló i, fins i tot, cafè. Hem quedat molt satisfets i tips. Donem les gràcies i marxem tots contents cap el campament.

Després de varis dies de reorganitzar-nos, tornem a pujar en uns camions i ens porten molt més lluny. Fem cap a Boltanya on fem una parada, altra vegada als camions i després d'atravesar el riu, ens enfilem per una mala carretera plena de revolts perillosos i cap al vespre arribem en un bosc vora una riera, on acampem com podem. Estem al costat d'un poble que es diu Jobarella i el front molt a prop.

Estem tres dies preparant-nos. Ens donen una capota impermeable ja que estem a ple pirineu aragonès. Fa fred a la nit, comença a ploure i ja podem estrenar els impermeables que ens van molt bé.

A partir d'aquí començarem les peripècies de la guerra amb tota la seva cruessa. Som a últims de setembre i jairebé sempre ens plou.

Un dia a la matinada ens fan deixar tots els macutos i tot el que hem de fer servir i, en canvi, ens carreguen de munició i bombes de mà a més de fusells i el fusell ametrallador que pesa 15 quilos. Emprenem la marxa cap el terreny de joc. La nostra companyia és la 4^a i estem de reserva. Tot d'una sentim les canonades de l'artilleria, seguidament els tirs dels fusells. Ens acostem més cap al soroll i ja trobem els primers morts arrambats a una cuneta. La nostra divisió fa un atac i va avançant i nosaltres al darrera per si ens necessiten. Jo, la veritat, en veure el primer mort m'ha impressionat molt, no sóc bel·licista,estic a la guerra per força i més en una guerra civil com aquesta que ens hem de barallar espanyols amb espanyols, germans amb germans, i, si dura gaire, pares i fills.

Anem avançant sense tirar cap tret i ja entrem en terreny pres a l'enemic. Ja podem adornar-nos de la cruessa de la guerra en tota la seva amplitud. Trobem un altre mort, al costat del qual hi ha un gos molt trist, segurament és el seu amo doncs no el deixa ni un moment.

Som ja ben entrada la nit i després de sopar en fred podrem passar la nit estirats a terra i sota els estels. Jo gairebé no dormo, tinc el cap atabalat de tant soroll i encara no he tirat cap tir. L'olor de la pólvora m'ha omplert el nas.

A l'endemà matí ja tornem a ser-hi. Foc i més foc i endavant i vinga trobar morts i ferits, però la nostra companyia continua estant de reserva. Avui per dinar ens han donat ranxo calent. Continuem dormint a terra i sense sostre.

De totes maneres van passant els dies i això no s'acaba. Es veu que tot el que estava previst d'avançar ja ho hem fet i ara el front està estacionat i, més que res, ens hem de defensar. Durant el dia tot són trets i canonades i a les nits marxar i canviar de posicions. Jo, la veritat, no hi veig la punta. Del que sí que m'adono és que el nostre capità és un covard i aprofitant que és del partit, sempre se les arregla per estar de reserva, és a dir fora del soroll. És clar, a mi això em va bé, però no deixa de ser una mala acció.

Degut al temps que estem, sense rentar-nos, ni canviar-nos de roba, ara tenim una altra guerra en el nostre interior doncs ja han aparegut els famosos i antipàtics polls, és a dir, que si tenim un moment de descans ja tenim feina llarga a buscar i matar els polls que es fiquen per tots els racons i costures de la roba. La guerra a més de ser dolenta, també és una gran porqueria.

Hem ocupat un poblet anomenat Jabarella, un altre, Latre, més amunt un de més gran, Orna del Gallego. Aquí hi arribem caminant, com sempre, enfangats fins els genolls, ja que tenim un temps que no para de ploure. Hem d'atravesar un torrent, el qual degut a la pluja ha crescut i jo, refiant-me de que sóc àgil, vull travessar-lo amb un salt; cosa que en circumstàncies normals hauria fet de sobres, però degut al cansament i al pes que portava dono el salt però caient al mig del torrent quedant tot jo ben xop. Sort que som de nit i no se'm pot veure la cara de vergonya que devia tenir.

De seguida arribem al poble i podem entrar dins les cases. Fem foc i després d'eixugar-nos i ben calents comencem a rumiar quina en podem fer per poder sopar ja que fins l'endemà no ens podran subministrar. Tot pujant a la casa que ens ha tocat hem pogut adonar-nos que als baixos hi havia unes gallines dormint a la barra. Se'ns encén la bombeta i decidim menjar gallina per sopar, però es dona el cas que al costat hi han posat un soldat de guàrdia. Ens reunim i decidim que vagi un a entretenir al guàrdia amb qualsevol excusa i dos més en un moment agafar una gallina cada un pel coll. Així ho fem i la cosa surt bé, d'aquesta manera podem ben sopar.

Al matí, després d'esmorzar una torrada amb cafè, ens fan marxar cap al cim d'una muntanya molt alta i llarga amb l'ordre de resistir qualsevol atac. Tenim la impressió que aquest lloc no és gaire bo i que no hi farem llarga estada. Efectivament, a la nit quan ja dormíem com angelets sota els estels ens donen l'ordre de marxar, però una esquadra de cada companyia s'ha de quedar per entretenir l'enemic en cas de que ataquí. No quedem gaire contents i això no ens agrada gens. Per acabar-ho d'arreglar, darrera nostre, en una muntanya es desenvolupa un fort atac per part dels nacionals i decidim abandonar les nostres posicions.

Emprenem la marxa més que de pressa, corrents, costes avall fins que arribem al pla, prop d'un riu on fem parada per reprendre forces. Ens hem d'amagar sota un pont ja que per sobre nostre ens passa l'aviació enemiga la qual bombardeja i ametralla les nostres posicions dalt d'una muntanya amb el conseqüent atac de la infanteria.

Nosaltres, des d'on ens trobem, podem veure com els ferits es traslladen amb camilles cap al lloc de socors que tenim establert més endavant. Ens quedem amagats per aquí fins que es faci fosc tot menjant aglans que trobem sota les alzines. És l'únic àpat que fem avui.

Quan ja és ben fosc i ha passat tot el soroll dels cotxes, pugem dalt de la muntanya trobant varis morts pel camí. Arribem per fi a dalt i ens trobem amb la resta de les nostres forces.

Aquesta nit mateix marxem amb la companyia a una altra muntanya més endarrera on ens proposem dormir al mig del bosc, doncs estem prou cansats i atabalats pel soroll dels trets i bombes. Dormim, com sempre, a terra sense treure'ns l'equipatge.

Passem uns quants dies més d'aquesta manera tirant trets de dia i caminant de nit per variar de trinxeres fins que, per fi, gairebé al final de novembre ens relleven uns caraviners i això fa que emprenem la marxa cap a la reraguarda per descansar. Ens tornen a pujar en uns camions que ens porten a Velilla de Cinca, prop de Fraga.

Aquí també ens dediquem a reorganitzar la brigada, o sigui, a suplir els morts i desapareguts que hem tingut amb el temps que han durat les operacions a l'alt Aragó. L'única cosa que tenim de bo en aquesta ocasió és que ens deixen dormir per les cases particulars i jo he estat de sort, doncs m'ha tocat una casa que són pocs de colla, una vellota vídua, una dona jove casada amb un nen de pocs mesos; el pare també està al front com nosaltres, és a dir, una família també esguerrada com la nostra. Estant aquí m'he assabentat de la mort de la meva esposa Rosa. Es va fer operar del coll i com que ja estava delicada del pit no pogué refer-se i morí en plena joventut. Tan aviat he sabut la notícia de tan trista nova he demanat permís, però em diuen que no poden donar permisos perquè estem en guerra, així és que m'he d'aconformar amb tot el sentiment i esperar una altra ocasió, si és que la trobo.

Passem els dies fent instrucció, no sé per què, doncs això quan estem al front no ens serveix de res, però són coses dels militars.

En una ocasió ens fan anar a la meva esquadra a fer neteja del local que està ubicat al mando de la brigada. M'armo de valor i tinc l'atreviment de demanar al comandant un permís, encara que sigui curt, per poder venir a Manresa pel motiu que ja he dit. Tinc la sort de trobar-lo de bona lluna i accedeix a donar-me tres dies. Els agafo amb molt de gust i a l'endemà mateix agafo un camió fins a Lleida i un cop allí amb el tren arribo a Manresa el mateix dia. Un cop aquí, visitar la família i haver-me assabentat de tal com havien succeït les coses referent a la mort de la meva esposa, decideixo no passar els tres dies de permís sinó 15 dies pel meu compte. Ja sé que m'exposo a que em castiguin, però estic disposat a tot.

Aquí m'adono que els que estan a la reraguarda estan més malament que els que estem al front, no els falten diners però no tenen coses per comprar, i si no volen passar gana s'han exposat a sortir a buscar menjar cap a Lleida o altres bandes i si tenen la sort que no els hi prenguin poden menjar quelcom més. Jo

mateix quan vaig a buscar el ranxo fa llàstima la gent que fa cua perquè els donem el que ens sobra. Com que ja fa 15 dies queestic aquí i en vistes de la situació que es troba la reraguarda, a més em trobo sol, decideixo tornar cap al front a reincorporar-me a la meva companyia on hi tinc companys que m'aprecien i, passi el que passi.

Torno a estar a Velilla de Cinca i per cert no he sofert cap càstig per agafar-me més dies del compte de permís. Torno a fer instrucció, guàrdies i tota la pesca, mentre esperem que ens portin a un altre front. Mentrestant passem el Nadal aquí. Tinc la sort que em ve a visitar el meu germà gran amb la seva dona. La felicitat, però, dura poc i una nit de gener arriben uns camions plens de neu i hem de netejar-los per poder-hi pujar, amb un fred que pela. Jo he tingut la sort de poder-me asseure en una vora i tapat amb una manta el cap i així he fet tot el viatge, però els que han hagut d'anar drets, planyeu-los!

A primeres hores del matí, després d'una nit molt dolenta arribem a un poble de la província de Terol, Andorra. Només hi trobem un pam de neu, per aquest motiu hem d'entrar a l'església i fer unes bones fogarades. De moment estem bé, però quan l'església s'omple de fum, hem de sortir corrent.

Estem de sort ens diuen que hem d'estar uns dies en aquest poble i podem demanar allotjament a la casa que trobem. Som tres amics de Manresa i trobem una casa, propietat de dos vellets que viuen sols en un carrer que surt als afores del poble vers el cementiri. Podem dormir tots tres en un llit dalt d'unes golfes sota teulada. Fa un fred que pela però tenim força roba al llit i, és clar, ens hi trobem molt bé.

De dia som a fora amb la ditxosa instrucció i tàctica de guerra, però al vespre després d'agafar el ranxo, tornem cap a casa i allí a la vora del foc fem companyia als dos vellets, mentre ens expliquen coses de la seva vida i costums. La casa és de pagès, però molt pobre, no té ni comuna i s'han de fer les feines a l'estable on hi viu el ruc o una somera, com diuen a Lleida. Jo, amb aquestes coses sóc una mica repetitiu i vaig córrer amunt fins el cementiri que, per cert, està saquejat i hi ha ossos per tot arreu.

Un d'aquests dies cap al vespre ens fan formar amb tot l'equipatge i ens fan fer una marxa de tota la nit, tornant al poble de matinada, no sense abans maleir tots els ossos del capità, comandant, etc.

Estem un parell de dies més aquí, però ara sí de marxa cap al front altra vegada ja que els nacionals han agafat Terol i ens porten amb camions cap un punt que se'n diu el Pla de Singra, prop de Santa Eulàlia. Hi arribem de nit i tot està tranquil, però en fer-se de dia ja ens fan desplegar mentre avancem sense resistència per un pla; massa pla per poder-te amagar en cas de foc, la qual cosa no es fa esperar. A la que les nostres forces comencen a disparar les primeres canonades nosaltres estem en un pla grandíol però en canvi l'enemic està sobre

d'unes muntanyetes, que aquí en diem pujolets, des dels quals ens dominen per tots cantons de tal manera que quan ells s'adonen de les nostres pretensions no fan sinó defensar-se amb totes les avantatges possibles. No en tenen prou amb això i sobre nostre tenim continuament 9 avions, els quals es dediquen a ametrallar-nos descaradament.

Nosaltres no podem fer res més que fer un forat a terra amb les mans, la cullera i el plat, treballem com els taups, amb rapidesa i sort que el terreny és tou. Amb un parell d'hores ja tenim un forat per refugiar la meua escuadra amb certa seguretat. D'aquesta manera estem fins que arriba la nit i es queda tot tranquil. Tornem a les posicions de darrera però en lloc de reposar, hem de dedicar-nos a recollir els ferits i morts que hem tingut durant la jornada. Un cop acabat tot el recolliment ens donen el sopar i ens disposem a dormir, poc o molt, completament atabalats i esgotats després de tot el soroll.

Estem al dia 25 de gener de 1938. Avui també serà un dia memorable ja que tot just apunta el dia ens tornen a fer desplegar i avançar altra vegada pel dítxós Pla de Singra, que bé podrien titolar-lo el Pla de Sangrar per les immenses baixes que tenim. Avui ja sabem més coses. Resulta que darrera les muntanyes on són els nacionals passa la carretera i la línia del tren que va a Saragossa, a Terol; bet aquí la resistència que fan per defensar-ho.

Com el dia d'ahir tornem a tenir a sobre els avions que ens ataquen en cadena. En tenim 9 i quan aquests acaben la carga marxen i en tornen 9 més i així tots els dies fins al vespre. No podem fer res més que amorrar-nos a terra indefensos i intentar fer forats per amagar-nos. Ara ens passa un avió per sobre nostre i ens ametralla a la descarada. Passa tan baix que fins i tot ens parla el pilot: ¡Ala, rojos ahí va este regalo! Un cop ha passat ens aixequem però el meu company ja no ho farà mai més ja que una bala li ha travessat el cor. És un xicot de Murcia que té 18 anys. No hi ha dret, la guerra és massa cruel.

Al vespre tornem endarrera i en lloc d'anar a arreplegar ferits a la meua escuadra com que tenim el fusei ametrallador ens fan pujar a un tanc dient-nos que hem d'anar a rescatar un altre tanc que ha quedat avariats a les alambrades enemigues. Amb totes les precaucions ens hi acostem i resulta que tots els ocupants són morts. És estrany que els nacionals no tirin cap tiro ni donin senyals de vida. Jo crec que, com nosaltres, també deuen estar espantats i cansats de tot aquest merder de guerra.

Després d'enganxar els dos tancs retornem sense novetat cap a les nostres línies, si es pot dir línies al tros de terreny que ocupem. Sopem i dormim com podem i al matí altra vegada el mateix. Tornem a avançar, aquest cop però, arribem fins les alambrades de l'enemic encara que hem d'amagar-nos dintre una roca que fa sota la muntanya. N'hi ha que marxen espantats, però aquests els liquidem al moment. No tenim altra alternativa que quedar-nos aquí disposats a que ens agafin presoners o salvar la vida amorrats a terra.

Una vegada es fa fosc, sense fer soroll, tornem endarrera cansats d'estar tot el dia boca-terrosos. Per sort no ens disparen i podem arribar a lloc tranquils.

A la nit surt una gran resplandor a l'horitzó. Uns diuen que és per culpa de les bombes que s'han tirat aquests dies, altres, que és un càstig de Déu per fer la guerra. El cas és que es tracta d'un fenòmen natural que se'n diu Aurora Boreal.

Passem dos dies més d'aquesta manera fins que ens relleven i ens quedem un dia darrera una muntanya. Sentim ben aprop encara els trets de l'infern en que estavem. A la nit ens fan marxar, i camina que caminaràs, fins que cansats uns quants decidim quedar-nos pel camí i abandonem les forces tot i sabent al que ens exposem, però és que estem farts de tota aquesta inútil guerra civil.

Passem la nit, com aquell que diu, tremolant, fa un fred que pela. Quan ens aixequem al matí comprovem que hi ha raó de tenir fred doncs hi ha un gruix de gebra que sembla que estigui completament nevat. Estem en una esplanada grandiosa i no hi ha ni un arbre, ni un marge per poder-te arrasarar un xic. Decidim emprendre la marxa per no morir de fred tot seguint el rastre que han deixat els altres per no perdre'ns. Trobem algunes coses que han abandonat a causa del cansament i algun mul mort d'esgotament i és que la guerra és molt dura i cruel.

Per fi, després de molt caminar arribem a un poble molt petit que està completament abandonat i les nostres esperances de trobar quelcom de menjar són fallides.

Mentrestant anem pensant el que cal fer, passa un camió per la carretera, el fem parar i li demanem que ens porti per si trobem les nostres forces més endavant. Ho fa, però no de gaire bona gana, doncs té por d'un bombardeig. Per fi arribem a un altre poble el qual està habitat i també trobem al nostre batalló al qual ens agreguem amb la sorpresa que ni tan sols ens pregunten què ha passat. Ens va molt bé doncs esperavem un gran càstig.

En una casa particular ens fan un dinar a base de patates fregides i carn que ens fa oblidar, de moment, les penalitats passades aquests darrers dies. Aquest poble és Hinojosa de Jarque.

Dia 6 de febrer de 1938. A les 4 de la tarda, quan menys ho esperavem en toquen generala i per tant hem de marxar. Es comenta que l'enemic ha capturat Terol i avança vers nosaltres. Com aquell que diu, hem d'escapar-nos de l'enemic que ja és a prop. Després d'una llarga caminada arribem a un poblet, Cuevas de Jarque, on hi passem uns dies amb molt de fred. Estem repartits en diferents pallisses. El que esperem no ho sabem però aquí no estem tan malament i podem aguantar el que vingui.

Dia 24 de febrer. Precisament quan ens disposem a dormir ens avisen que hem d'agafar els estris i empenem una marxa llarga i pesada que dura tota la nit. Quan es fa de dia arribem a un altre poble, Valdeconejos, cansats i esgotats; pensem només en dormir però sí, sí... ens fan anar a passar el dia dins d'un túnel d'una línia de ferrocarril que està en construcció però que degut a la guerra estan les obres parades. Després ens assabentem que estem amagats de l'aviació. Es nota en l'ambient que s'està preparant alguna cosa grossa.

Tot d'un plegat la meua esquadra, per culpa d'un fusell ametrallador, ens fan anar a reforçar a un batalló que està emplaçat al capdamunt d'una serra, des de la qual es divisa una vista magnífica. Llàstima que estem en guerra i no podem disfrutar d'aquestes coses, precisament en tindrem un record bastant dolent.

Dia 9 de març. Després de passar un dia tranquil, avui a la tarda comença una gran ofensiva per part de l'enemic amb gran exhibició de tota classe de material de guerra que ens deixa confosos i desesperats ja que nosaltres, al revés, ens hem de defensar amb la misèria d'armament que tenim. Des d'on estem situats no podem fer res per ajudar i contemplem com ataca l'enemic en una gran esplanada en la qual hi ha dos pobles importants, Vivel del Río i Martín del Río. Podem veure completament l'ofensiva, cruel i sangnant, des d'una espècie de balcó i sota nostre però massa lluny per poder intervenir en la crua batalla després de trencar el front. Tot i la forta resistència que han ofert les nostres forces no tenim altra solució que emprendre una retirada metòdica però ràpida per no quedar tancats. Estem 4 dies retirant, ara cadascú pel seu costat, procurant que no ens atrapi l'enemic. Corrent com cabres passem un poble que precisament es diu Cabra. Cap el tard arribem a Utrillas, poble que té una conca minera de carbó; no ens hi parem doncs l'enemic apreta i no volem que ens passin davant.

Dia 5 de març. Com que l'ofensiva no para uns quants soldats, tips de córrer i tips de guerra, decidim agafar-nos la guerra pel nostre compte i no fem res més que marxar entre dos focs menjant i dormint en cases de pagès. Per sort, l'aviació enemiga tira octavetes i diaris i en un dels diaris trobem un mapa de l'Aragó el qual ens serveix per orientar-nos i així sabem per on passem.

Sempre que trobem forces nostres tenim problemes per culpa del fusell ametrallador, així és que decideixo trencar-lo, fent-lo inservible, d'aquesta manera ningú ens molesta.

Una nit trobem una barraca amb la porta oberta. Hi entrem i jòh, sorpresa! hi trobem patates, oli i 4 pernills. El primer que fem és partir un pernil a trossos i ens el repartim amagant-lo al macuto. Quan ens disposem a fer les patates fregides se'ns presenten els amos que s'espanten i s'esveren. De seguida troben a faltar el pernil. Nosaltres fem l'inocent i diem que quan hem arribat sortien altres soldats. No sé si els vam convèncer però el pernil ens el vam quedar.

Ens trobem en plena retirada d'Aragó i procurem passar-ho bé lluny del soroll; per sort trobem bona gent i ens tracten bé. Fins i tot trobem una família que ens diu que si volem, la guerra per nosaltres ha acabat, que ens amagaran i ens atiparan fins al final, cosa que no acceptem perquè es veu ben bé que són filo-fascistes i això no ens convé.

Dia 17 de març. Avui és un dia memorable doncs trobem una casa de pagès en magnífica situació; està en una vall amb cascada d'aigua i una gent estupenda. Hi estem tan bé que decidim passar-hi dos dies. Marxem i trobem un barri que se'n diu Algeciras. Per aquí passa el Riu Guadalupe i tota la gent es desvia per nosaltres. Ens conviden a menjar cosa feta d'ells i ho fem amb molt de gust. També hi sopem i dormim després de passar una vetlla molt divertida.

Dia 19 de març. Després d'un bon esmorzar ens acomiadem afectuosament de tot el barri ja que ens assabentem que el front s'ha estabilitzat, per tant, hem de buscar el nostre batalló per continuar lluitant com sempre.

Després d'un dia d'estar amb les nostres forces ens relleven i a la nit ens fan fer una marxa que durarà tota la nit. Passem de llarg per un poble que se'n diu Fliaga pensant el bé que deuen estar dormint amb llençols i bons llits mentre que nosaltres estem gairebé exhausts de tant caminar.

Passem uns dies d'aquesta manera renegant de la guerra i els que la provoquen. És que el sofriment dels homes, tant moral com físic, no commou el cor dels qui porten la guerra. No n'hi ha prou de gent sacrificada, quantes ciutats quedaran en peu si aquesta maleïda guerra continua? És possible que la intel·ligència del homes arribi a tal punt? Jo, per la meua part, el cap se'm transtorna només de pensar-hi.

Fent totes aquestes reflexions i pensaments i refent-nos un xic de l'esgotament físic produït per les moltes marques que hem hagut de fer passem així quatre dies.

Dia 27 de març. Són les 6 de la tarda i, és clar, com sempre, reprenem la marxa. ¿On ens portaran? Segurament hi ha soroll en alguna banda. Hem d'anar-hi a reforçar. ¡resignació companys! de moment hem de pujar als camions que ja ens tenen preparats. Segurament ens portaran lluny d'aquí ja que si no ens farien caminar.

Després de repartir-nos un subministre emprenem la ruta a les 10 de la nit. La frescor ja es deixa sentir i ens hem de tapar amb una manta; d'aquesta manera mentre anem marxant el nostre pensament vola cap a Catalunya on hi tenim els familiars que potser en aquests moments també pensin en nosaltres, el meu cor em diu que sí.

Passem quilòmetres i més quilòmetres, deixem molts pobles endarrera, sense poder saber ni com són, ni com s'anomenen. Per fi es fa clar i podem adornar-nos per on passem; després d'una forta pujada veiem el mar a l'horitzó. Tenim una alegria immensa en contemplar la blavor de l'aigua. Ens sembla impossible, després de tanta muntanya recurrent per tot l'Aragó. A més, els camps ja comencen a verdejar ja que entrem a la primavera; malgrat la guerra una alegria gran ens envolta i fins i tot tenim ganes de cantar. Arribem a un poble bastant gran, és Vinaroz, de la província de Castelló de la Plana on fem una parada i fem una compra de taronges que ens mengem amb delit ja que fa temps que no les provavem.

Emprenem la marxa per la carretera de València a Barcelona i amb gran alegria comprovem que anem en direcció a Catalunya i amb gran gatzara cantem l'Emigrant però al revés, o sigui, a favor.

Arribem a Tortosa, província de Tarragona, ¡pobre Tortosa, com estàs! qui t'ha vist plena d'esplendor, en canvi ara estàs desfeta a causa d'aquesta maleïda guerra.

Anem marxant tot contemplant tanta desolació. Remuntem el riu Ebre per una carretera que puja per la ribera. Passem per unes hortes que en temps normal devien ser magnífiques, ara fan llàstima. Passem per Corbera i arribem a Flix, fem una parada per menjar una miqueta mentre esperem torn per atravessar el riu amb una barca; després trobem unes colles de refugiats que abandonen els seus pobles, fugint de les misèries de la guerra i qui sap on aniran a parar. La majoria són de Fraga ja que en l'actualitat hi ha una gran ofensiva per part dels fatxes en direcció a Catalunya.

Passem per Borges Blanques i aquí ja es nota un gran moviment de forces amunt i avall. Per fi, baixem dels camions; el cul ens fa mal de tantes hores d'anar asseguts. Tots estem rendits de son; per sort ens porten a reposar en un gran magatzem de palla, hi estem molt bé només que hem de dormir sense menjar res.

Dia 29 de març de 1938. Són les 4 del matí quan ens criden amb la fatídica paraula ¡venga, todos de pie!. ¡Vatua, ja hi tornem a ser! tant sols unes poques hores de descans i tornem a pujar als camions; físicament no valem res, fins i tot ens costa de pujar-hi, però no hi ha altra alternativa. Fa un fred que pela i hem d'emboïcar-nos amb la manta per estar un xic més aïllats. Pel camí trobem molta gent completament desorientats... i a nosaltres ens porten precisament allà on ells han abandonat les seves llars. Ens miren amb por i temor; qui sap si ens donen la culpa de les seves desventures.

Tenim ordres de baixar dels camions i ens fan marxar per un camí de carro i ens alegrem d'abandonar la carretera per no veure tanta misèria i dolor. Fem parada en un camp d'ametllers on hi passem dos dies per descansar i refent-nos

del llarg viatge.

Dia 31 de març. Després de dinar ens carreguen de municions i bombes de mà. Ja sabem el que vol dir tot això: combat. Caminem i caminem en direcció a Lleida i només podem reposar quan per sobre nostre passa algun avió enemic. Quan comença a fer-se fosc passem per dintre el camp d'aviació de Lleida i sense parar. A partir d'ara ens fan avançar en ordre de combat; es veu que no se sap on és l'enemic. Tot d'una, veiem una flum i ens diuen: ¡cuerpo a tierra! tot plegat no era res més que dos enllaços que ens venien a rebre, bronquejant-nos perquè no arribavem més aviat. A més, resulta que el front és més lluny; hem de caminar una bona estona per arribar al nostre destí, encara hem de passar dos pobles: Albatanac i Montoliu. Arribem a Sudanell on reparteixen a la vora del riu Segre i ens diuen que l'enemic està a l'altra banda, així és que només ens separa l'amplada del riu; mai havíem tingut l'enemic tant a prop.

Dia 1 d'abril. Són les 9 del matí i ja ens fan aixecar per tal de fer fortificacions per defensar-nos en cas d'un atac. Fa un dia magnífic i podem veure on són i quina és la nostra situació.

A pocs metres de nosaltres hi ha el riu Segre i darrera nostre ens passa el canal d'Urgell al qual ens banyem mentre no molesta l'enemic i aprofitem per molestar als polls que portem a sobre des de fa temps. A l'altra banda del riu també s'hi nota moviment; segurament l'enemic es proposa atacar Lleida i, efectivament, començant amb un gran foc d'artilleria, que podem veure des de les nostres posicions, com vomiten foc els canons sense que a nosaltres ens donin ordres de disparar, ¡hi ha coses que si no les veus, no te les pots creure!

Per fi a mitja tarda s'apoderen de la ciutat de Lleida i com que llavors quedem enrera, ens fan fugir cap a un altre lloc.

Tornem a passar Sudanell i ens adonem que d'altres soldats assalten les cases per poder menjar. Ens fan fortificar al final d'una horta molt gran i la resta de la nit la passem dormint a fi de que les eventualitats del dia de demà ens trobem en forma per aguantar el que sigui.

Dia 10 d'abril. Són les 11 de la nit quan ens desperten i ens fan marxar, ens relleven i qui sap on ens portaran ara. Caminant, caminant, deixem Sudanell enrera. Passem per Alfés i Aspà; durant tot aquest trajecte se'ns ha fet clar i també ha sortit el sol, cosa molt agradable, estem completament cansats de tant caminar. Per fi, arribem a un altre poble Cogull; parem a l'ombra d'unes oliveres i sense menjar res jo quedo adormit com una marmota, tinc més son que gana, tot i tenint-ne molta. A la tarda ens deixen donar un tomb pel poble, és molt reduït, completament camperol, però amb motiu de la nostra arribada s'ha organitzat un ball. Aquest ball, però, és la repanotxa ja que tenim una noia per cada 20 soldats. Nosaltres hem d'estar parats i, en canvi, elles no paren, d'un soldat a l'altre.

Quan el ball s'acaba anem a dormir en un paller que hi tenim tanta palla que ens ve de gust de revocar-nos-hi i fer-hi unes quantes tombarelles. Però, quan més tranquils estavem, ens criden i amb molt mala gana hem de marxar. Caminem unes quatre hores fins a la carretera on ja ens esperaven els camions per traslladar-nos fins a quatre quilòmetres de Loyola, doncs s'ha trencat el front i ens hi porten com a reforços. Quan hi arribem, baixem dels camions i ja ens fan escampar pels camps de conreus i mirar de fer una segona línia de foc. Per aquest motiu ens fan fortificar a marxas forçades i jo amb els de la meua esquadra tenim la sort d'estar al costat d'una masia on podem comprar quelcom per menjar.

A les 6 de la tarda ens diuen que no fortifiquem més ja que hem de tornar a marxar. Ens donen temps per fer-nos una truita de 4 ous i després de beure'ns un bon got de llet acabada de munyir ens reunim tota la companyia i podem dormir unes hores abans d'emprendre la marxa.

Dia 12 d'abril. Serien les 4 del matí quan ens fan alçar i ens donen el subministre per tot el dia, municions i bombes de mà; això són proves que hem d'atacar.

Emprenem la marxa sense macutos amb el cap baix i de mal humor; segur que tots pensem el mateix, que les passarem molt magres. Estem ja prop de Vallfogona de Balaguer, que ja està ocupat per l'enemic. La nostra missió es reconquerir el poble de bell nou, mentrestant jo miro a tots els soldats i penso quants d'aquests es quedaran aquí per sempre. Un silenci sepulcral reina per tot arreu quan comença a fer-se de dia. La nostra intranquil·litat augmenta al mateix temps que desitgem començar aviat per abans acabar.

Dia 13 d'abril. Comença el combat; la nostra artilleria obre foc de preparació, nosaltres comencem a desplegar-nos i anar de cara a la mort si convé. Per acabar-ho de rematar l'artilleria dispara curt i els primers ferits són nostres per aquesta badada. Si tot va així, ja comencem bé.

Entremig del foc ve el capità i em pregunta com tinc el fusell ametrallador, si està en condicions. En dir-li que sí, m'ordena anar a emplaçar-lo en un altre lloc més oportú, i així que ens hi dirigíem, cau ferit el capità en una cama. Però dóna el cas que cau en un rec, provo de treure'l pero no puc, pesa massa i ell no ajuda. Crido a un soldat perquè vingui i tant aviat arriba a nosaltres, una bala al cap el deixa sense vida. Torno a provar de treure al capità, però així que m'ajupo, sento un gran cop a l'espatlla i també caic fulminat dintre el rec. M'han ferit, però el meu instint de conservació em dóna força per sortir del rec i donant tombs per terra vaig rodolant fins a uns camillers que m'agafen i em porten al primer lloc de socors.

Sento un dolor molt intens a l'espatlla i el braç dret em queda paralitzat a causa de la ferida. Com que sóc dels primers ferits tinc la sort de que en

ambulància em traslladen. Tot són plors i planys de dolor i m'adono que el ferit més lleu encara sóc jo.

De moment, després de fer una primera cura ens porten a un gran magatzem d'alfals, on hem d'esperar la nit, a mi em porten a un petit hospital de Bellpuig. Em fiquen en un llit i em donen un plat de sopa. Hi passo també el dia següent, però a la nit ens evacuen amb un autocar i ens porten a l'estació de Bellpuig. Allí hi ha un tren-hospital que ens portarà a Barcelona. Em posen en una llitera i ens donen un got de llet.

El tren es posa en marxa i malgrat el dolor que sento m'adormo i ni tan sols m'assabento de quan passem per Manresa.

Dia 14 d'abril. En un dia tan assenyalat arribem a Barcelona i altra vegada ambulàncies amb una de les quals em porten a l'Hospital de Vallcarca. Em posen en una habitació amb dos llits. Al meu costat hi ha un xicot de Madrid, que està ferit d'una cama. Hi faig amistat i li demano que em faci una carta per la meua família perquè puguin venir a veure'm i jo també tinc ganes que arribi el diumenge perquè vinguin.

Fa dos dies que estic aquí i encara no m'ha visitat cap metge, perdo la paciència i em poso a cridar com un boig. Per fi, gràcies als crits, em venen a curar i em posen un aparell al braç per mantenir-lo alçat. Aquest aparell se'n diu vulgarment un avió.

Dia 17 d'abril. Avui estic un xic nerviós i alegre al mateix temps doncs espero la visita dels meus. Després de dinar m'adormo una mica i em desperto amb soroll de passos, obro els ulls i... ¡oh, sorpresa! ja tinc la família aquí amb mí. Després de les corresponents abraçades i petons passem la tarda explicant-nos les penes, alegries i les moltes dissorts ocasionades per aquesta maleïda guerra i se'ns passa la tarda volant i hem d'acomiarar-nos altra vegada, però ara, amb la seguretat que ens veurem ben aviat.

Dia 18. Avui, després de curar-me, provo de llevar-me i amb alegria veig que em puc aguantar dret i caminar una miqueta. També tinc una altra alegria, m'ha vingut a veure el meu germà Valentí que també està ferit i en aquest mateix hospital. Ell ja està bastant restablert i m'acompanya a passejar pel jardí, tot explicant-nos les nostres aventures en aquesta nefasta guerra.

Dia 19 d'abril. Ja em trobo més bé i junt amb el meu germà ens deixen sortir a donar un tomb per Barcelona. Agafem el tranvia per anar al centre doncs estem a Vallcarca i tinc dificultat, a més, està abarrotat. Sortosament una bona noia em cedeix el seu seient molt amablement. Tothom em mira amb cara de llàstima i jo torno a maleir aquesta estúpida guerra. Quan arribem al lloc tinc un petit accident gràcies a una dona que precipitadament vol pujar al tranvia sense deixar-me baixar quan jo ja era a la porta. El sust el va tenir ella quan

involuntàriament va ficar el cap dintre de l'aparell que m'aguanta el braç en posició horitzontal. Tot eren excuses i fins i tot es va posar a plorar.

Tot un seguit de dies els passo si fa-no fa d'aquesta manera. Una nit, però, ho vaig passar molt malament ja que des d'abans de ferir-me no havia anat encara de ventre i ara, tot d'una, m'apreta molt fort però no puc fer res. Pateixo molt i em decideixo a cridar l'enfermer de guàrdia. El pobre intenta donar-me una lavativa, es posa nerviós, tot vessa i la cànula s'embussa, li dic que ho deixi estar, que ja m'espabilaré i marxa més de pressa que corrent. Llavors jo, amb el dit, dolor i paciència ho vaig treient fins que surt el tap gros. No podeu imaginar-vos el benestar que m'ha quedat; ja torno a ser feliç. La ferida, per altra banda, va fent el seu curs, jo em trobo cada vegada més bé i els dies passen volant.

Dia 10 de maig. Per fi em treuen l'aparell i vaig més còmodament. Ara, però, degut a les activitats del front els que estem més bé ens han d'evacuar a un altre hospital, a mi, em toca anar a Montserrat, que l'han convertit en Hospital de Sang. És a la nit quan fan el trasllat. Em poso al llit que m'ha tocat i quedo ben adormit. Al matí sento soroll i obro els ulls per mirar si m'ha tocat una enfermera ben guapa i ¡oh, sorpresa! en lloc d'una enfermera hi trobo un enfermer. Pregunto per què és això i em diu que les enfermeres quedaven totes embarassades i és per aquest motiu que han fet aquesta innovació ¡dolenta per nosaltres! També hi ha una altra novetat: no ens deixen sortir del recinte del monestir i això ja ens enreda més.

Dia 11 de maig. Hem passat el dia entre cura i formalitzar la documentació, passejant pel recinte del Monestir i rumiar la forma de sortir d'incògnit.

Dia 13 de maig. Avui fa mal temps, plou i hi ha boira espessa i freda que no convida a sortir al carrer, a més, les ferides, per culpa de la humitat, ens fan més mal i passem uns dies molt avorrits.

Dia 20 de maig. Quan estavem sopant ens diuen que preparem els estris que ens tornen a portar a Barcelona. Estem contents ja que a la ciutat segurament podrem sortir. Després d'esperar molta estona com que no marxem em poso a dormir tranquil.lament.

Dia 21 de maig. Son les 3 del matí quan ens criden i volem cap el tren que ja ens espera, però jo escamat vaig fent amb tranquil.litat. Fa una nit fosca i, a més, plou. Tots fem cara de son, arribem amb el cremallera a Monistrol, canvi de tren i cap a Barcelona, falta gent. Se'ns fa de dia pel camí, arribem a les 9 del matí, la gana ja ens apreta però no ens donen res per menjar. Amb ambulàncies ens porten a la Bonanova on ens fiquen en un col.legi, també convertit en Hospital.

Aquí tampoc ens deixaran sortir, es veu que l'ordre és general, no sé quin mal hem fet, prou pena tenim d'estar ferits, però ¡no! la guerra és així i encara ens treuen el consol de distreure'ns de la reraguarda.

No obstant, ens les inventem totes per poder sortir d'estranguis saltant una valla molt alta. Passem per un pati veí i sortim al carrer tranquil·lament. És bonic de veure com braços enquixats, bastons i crosses, tot serveix per sortir. D'entrar ho fem per la porta i els guàrdies fan la vista grossa. I així passem 6 dies més.

Dia 27 de maig. A les 7 del vespre i sense sopar em carreguen amb un autocar ple de ferits i... ¡ cap a l'estació falta gent! es tracta d'una altra evacuació. Jo crec que el mando no sap on navega, aquesta vegada ens porten cap a La Garriga. Quan m'ho diuen tinc una gran alegria. És un hospital que fa un any just que hi vaig estar quan em varen operar de l'hèrnia. Aquest edifici era un Balneari, on la gent rica anava a prendre les aigües i a buscar novio per les filles.

Arribem a l'Hospital a les 4 del matí, tot el personal es posa en marxa per encabir-nos. Jo tinc la sort que em toca una habitació amb dos llits; em sembla que estaré bé.

Dia 28 de maig. També aquí estem amb les mateixes condicions, les ordres són de no sortir, fins i tot, tenen soldats de transmissions que fan guàrdia i tenen ordres severes, encara estem de sort ja que tenim un jardí que dona al carrer i podem distreure'ns un xic veient la gent que passa per sota nostre.

De totes maneres em fixo que a la tarda només hi ha els ferits que no poden caminar o que tenen els braços enquixats. Em poso a l'aguait i m'adono que surten per una paret que el marge té 3 metres d'alçada. Ho provo i, amb dificultat, puc baixar, ja sóc al carrer i em sento feliç. D'aquesta manera passo els dies distret.

Dia 28 de juny. Surto tots els dies in fraganti. El meu company de llit és gallec i ens entenem molt bé; fem alguna excursió per les afores de La Garriga. Cada dia hem de vigilar més perquè pel carrer circulen unes patrulles per arreplegar tots els que estem hospitalitzats.

Avui, com els altres dies, surto per anar al cine però quan sóc al carrer tinc la mala sort que el vegi un sanitari i ell mateix es cuida de portar-me a l'hospital. Un cop allí m'arresten per 8 dies; em treuen de l'habitació i em porten a les golfes, les quals han arreglat com a calabosso.

A l'endemà passa el metge a fer les visites, em troba amb febre i amb unes engines com una casa. De seguida ordena que em treguin d'allí i em posen aïllat en una habitació amb pany i clau. Al mateix temps, em posen a règim. Al matí estava dormint com un angelet i sento un crit, obro els ulls i veig una enfermera tota espantada. M'alço tot seguit i l'enfermera m'explica que en aquesta habitació hi posen els que es moren i és per això que no en savia res i ha tingut un gran sust. Així passen els dies i em cuiden com un pollet, la ferida no es cura i va supurant.

Dia 6 de juliol. Com sigui que la ferida no es cura el metge pren una decisió dràstica. Em porten al quiròfan i m'operen, em retallen el que està infectat i em cusen la ferida i així, si va bé, en pocs dies em podran donar d'alta. Però això a mi no m'interessa i aquesta mateixa tarda em despenjo per la paret i cap al cine.

És clar, degut a penjar-me per la paret, sento un desgarrament, però no dic res a ningú. L'endemà al matí quan vaig a la sala de cures i l'enfermera veu la ferida s'espanta i em demana quan m'han fet això. Jo en dir-li que m'ho han fet el dia abans m'esbronca i em diu que havia d'anar a curar-me. Jo em faig el tonto i aquí no passa res i això farà que no em donin tan aviat l'alta. Després d'aquests incidents passo uns dies bons.

Dia 17 de juliol. Són les 1, del matí quan em donen l'ordre de marxar altra volta. Això és un mareig i un desgavell. A l'estació de La Garriga ja hi tenim el tren que ens espera per anar-nos-en. Aquest trasllat és degut a que a Granollers hi ha hagut un bombardeig a la zona urbana havent-hi molts ferits, sobretot criatures. La guerra és cruel i no té perdó. Com anava dient, pugem al tren i ens porta a Monistrol de Montserrat, torno a tenir la ferida oberta i em fa mal. Pugem al ferrocarril del cremallera i... cap a Montserrat falta gent.

El primer que fan després de prendre'ns la filiació és tallar-nos els cabells al zero i quina fila fem tots plegats. Els dies passen avorrits i com que no ens deixen sortir no tenim cine ni res per passar el temps. El cap em dona voltes i tot mirant per la finestra, per la part del darrera veig una possibilitat de sortir, però hi ha perill. Ho provo i surto amb la meua, després de despenjar-me per la finestra he de passar per una teulada, després fent equilibri per damunt la vora d'un dipòsit d'aigua molt gran, una altra teulada més baixa i amb un salt ja sóc a terra a dintre d'un hort. Això és a la part del darrera i no em veu ningú. Segueixo caminant i jeh, sorpresa! trobo una escala adosada a la part de la muntanya, tot seguit hi pujo i, al capdamunt de l'escala, després de pujar 200 graons hi trobo un camí que amb poc temps em porta fins una ermita. Això es veu que és una dreuera pel capellà mentre la gent puja pel camí de Sant Jeroni fins aquí. Ell puja per la dreuera i arriba abans i així queda com un miracle. Aquesta gent s'ho estudia tot.

Bé, un cop estudiat el camí de fugida torno a l'hospital i ho explico a un altre company d'habitació i, a partir d'avui, sortim tots els dies però, això sí, només podem voltar per la muntanya. Aquesta continuïtat ens engresca per anar a visitar a baix a Monistrol, però ens ha clissat un centinella i ens agafen com uns delictius. El primer que ens fa el comandant metge és una revisió a les ferides i com que no estan curades no té altra solució que arrestar-nos ja que no ens pot donar d'alta.

Ens porten a una cel.la buida i ens hi tanquen amb pany i clau. Tenim quatre habitacions, estem més amples que mai, però avorrits com ostres. Hi

passem el diumenge i... joh, fatalitat! mirant per la finestra veig que ve la meua família a veure'm, ¡ara sí que l'hem fet bonat! Però el cas és que el cap no l'han fet només per dur gorra i tot pensant se m'acut una idea. Amb una moneda de deu cèntims puc descollar els bisos del pany i així sortir, però hem d'esperar el moment precís per fer-ho. Surto corrent i baixo les escales de quatre en quatre. Quan sóc a baix dic a la família el que em passa i els demano que visitin el comandant perquè em deixi sortir per estar en la seva companyia. Jo, m'entorno a prevenció ja que s'acosta l'hora de dinar i ens l'han de pujar. Torno a posar el pany però ens queda obert, el cap torna a barrinar fins trobar la solució. Estem a l'aguait i quan sentim que ens porten el dinar no fem sinó que aguantar la porta per dintre i ell, en ficar la clau, veu que no obre; torna a donar el tomb al revés i llavors és quan tanca el pany. Deixem la porta i llavors sí, torna a donar la volta i entra tot seguit. Nosaltres, pobres, posem cara d'innocents. Em diu que ha vingut la meua família i que el comandat em dóna permís per anar-los a veure. Tot ha sortit com una seda i així puc passar la resta del dia amb els meus familiars.

Al cap de dos dies d'arrest ens donen la llibertat i podem fer vida normal. El metge, després de mirar la ferida em diu que prengui banys de sol i, és clar, amb poc temps se'm cicatritza i per tant em donen d'alta.

Dia 5 d'agost. Avui i sense donar-me cap dia de convalescència em donen l'alta i un paper per presentar-me al C.R.I.M. de Manresa per incorporar-me al front altra vegada. He d'anar a la porteria a buscar el paper de sortida i amb un paquet de tabac soborno al porter perquè em deixi sortir sol i així ho fem. Baixo de la muntanya més que caminant corrent i... cap a casa falta gent. No m'han donat convalescència ni permís i com que aquesta guerra tot plegat és una disbauxa m'agafo el permís pel meu compte, després d'anar dos mesos d'un Hospital a l'altre, crec que m'ho mereixo, ja veurem que en surt de tot això.

A casa passo uns dies molt bons i dóna la coincidència que el meu germà Valentí l'han ferit altra vegada i també està de permís, però permís autoritzat. El cas és que dintre del que cap ens passem uns dies junts i bé.

Dia 19 d'agost. Se'ns acaba el permís a tots dos i hem d'incorporar-nos altra vegada al front. Es dóna el cas que estavem esperant el tren per anar a Barcelona i passa un tren militar i resulta que és la mateixa brigada que estavem abans de ferir-nos. Guapo, guapo, ens integrem amb ells i ens estalviem d'anar a Barcelona i, qui sap on haguéssim hagut d'anar... Almenys aquí ja tenim els companys coneguts. Arribem a Falset i ja estem en zona de guerra.

Dia 20 d'agost. Arribem a Falset quan ja comença a puntejar el dia. Pel carrer fa fresqueta i caminem depressa per reaccionar un xic. Al primer lloc que fem parada és al d'intendència. Ens subministren per tot el dia. Ens esperem que arribin els camions, són les 4 de la tarda quan ens porten fins a Mora d'Ebre. Hem de passar el riu amb una barcaja ja que els ponts estan tots volats.

Dia 21 d'agost. Ens alcem de bon matí i a peu anem fins a Pobla de Masaluca, lloc on anem destinats. Pel camí hem de parar varies vegades per culpa de l'aviació enemiga i aprofitem per reposar i menjar avellanes, que en aquest país n'hi ha moltes. Seguim caminant i arribem al lloc d'intendència on ens tornem a subministrar. Després d'una altra caminada arribem al lloc de mando a les 7 de la tarda. Sopem amb força gana i també hi passem la nit.

Dia 22 d'agost. Després d'esmorzar ens distribueixen per companyies i després de 4 mesos de no fer res ja torno a estar disposat a guerrear, encara que sigui en contra de la meua voluntat.

De moment estic a la companyia que comanda el meu germà Valentí, que n'és el capità. Duro poc doncs el comandant del batalló em crida i diu que dos germans no poden estar junts per conveniències de la guerra, així és que em posen en una altra companyia a començar personal nou.

Falta un cabo per haver-se passat a l'enemic i m'hi posen a mi i ja em tens de caça-papallones. Més que res és estar de vigilància pels avions que passen i avisar si són nostres o de l'enemic, la direcció que porten i avisar tot seguit. El cas és que estem ocupats tot el dia i, per tant, les nits les dormim.

Fa molta calor i l'aigua és molt justa; ens la porten amb camions-cisterna i a l'aixeta, de tant en tant, surt algun cap-gros, prova de que l'aigua no és gaire potable. Degut a la sequera tenim una gran invasió de mosques, tant, que per menjar hem de passar-nos la mà per la boca perquè si bades una mica ja te les troves dintre i això no convé.

Aquests dies estan fent les batalles de l'Ebre, que han estat molt sonades, nosaltres estem com a reserva. De totes maneres tenim més baixes per malalties que per bales.

Dia 4 de setembre. Per fi ens relleven i marxem més que contents, l'enemic s'ha apoderat de les posicions dels voltants i veient la situació una mica crítica marxem a peu i de nit per aquestes carotxes; el camí és molt dolent fins La Foterella, on hi arribem que ja és clar. Pensem que reposarem però no és així i seguim per la carretera fins una gran corba on ens fan parar al costat d'una vinya. Com és natural ens hi aboquem tots per poder menjar raïm i, al mateix temps, reposar de la llarga caminada. Després, com ningú diu per marxar ens posem a dormir camuflats entre els ceps de la vinya i esperar eventualitats així que passem la resta del dia d'aquesta manera. A la nit es presenten uns camions per transportar-nos a un altre lloc; passem per una carretera en molt mal estat, quan es fa de dia passem el riu Ebre per Mora d'Ebre. Continuem la marxa i passem per Mora de Nova i seguim una carretera que voreja el riu. Per tot arreu trobem molta acumulació de material de guerra i també molta tropa. Deixem el curs del riu i pugem cap a la muntanya fins arribar al poble del Perelló; trenquem per una pista de terra. Som tan amunt que podem admirar bona part de la costa de Tarragona;

aquí ens deixen els camions i hem de refugiar-nos en un barranc per esperar la nit. Mengem una mica i en acabar es posa a ploure, com és natural ens quedem ben molls. Són coses de l'ofici de soldat en una guerra; quan ens proposavem dormir ens fan pujar altre cop als camions i desfem el camí d'abans fins al poble de Resquera on deixem la carretera i ens desviem per una pista de terra que s'enfila muntanya amunt. És molt feréstega i per fi ja arribem a un balneari, Balnerari Cardó; passem de llarg i només podem veure que hi ha uns arbres molt grans; segur que de dia ha de ser un lloc magnífic.

Durant una bona part de la nit seguim per aquesta carretera improvisada fins que arribem a un lloc on els camions no poden continuar perquè l'enemic domina amb la vista tot el terreny que hem de seguir, així és que hem de continuar a peu fins el destí que ens han preparat; per tant, hem de davallar per un camí molt dolent i perillós ja que a baix hi ha el riu Ebre i, a l'altra banda, hi ha l'enemic que segurament ens espera amb els braços oberts.

Per fi parem i ens trobem en un barranc a 4 quilòmetres de Vitem, poble situat a vora el riu i que pertany a Tortosa. Quan es fa de dia anem a rellevar als soldats que en veure'ns es posen molt contents.

Estem situats en una trinxera vora mateix del riu i l'enemic el tenim a 800 metres de nosaltres. Mai havien estat tan a prop però estem tranquils ja que el riu aquí és molt cabalós i no crec que intentin travessar-lo.

Tenim la trinxera entre el riu i una vinya amb uns raïms magnífics però no els podem tocar fins a la nit. Darrera nostre tenim un canal molt gran que porta l'aigua per regar el Delta de l'Ebre; això però succeeix en temps normal doncs ara està buit i el fem servir per carretera i desplaçar-nos d'un lloc a l'altre. A tot el nostre voltant tenim els camps de la Ribera de l'Ebre que en aquest temps està ple de tot tipus de fruita. Hem d'anar molt en compte perquè de tant en tant ens tiren una ràfaga d'ametralladora.

Per aquest canal podem córrer fins a Vitem i Tibenys, dos pobles completament abandonats per culpa de la guerra. A la nit podem parlar amb l'enemic fins que el capità se n'adona i ens fa callar; per càstig ens dobla les guàrdies.

Ens passen els dies volant, només tenim un inconvenient i és que quan a la nit volem dormir són les puces les que no ens deixen i els ratolins que ens passen per damunt. El terreny que han confeccionat les trinxeres és tot d'arena i, és clar, aquests bitxos troben un lloc ideal per fer-hi els seus nius, per desgràcia nostra...

Prop nostre trobem un lloc on hi han instal·lat una espècie de dutxa amb una gerra i una càmera de bicicleta, però l'hem de fer servir amb molta cura ja que l'enemic ho domina i si ens veu ens pot disparar sense contemplacions. També a la xavoia hi tenim una gerra plena d'oli on podem sucar-hi pa; dintre del que cap

ens ho passem bastant bé.

Dia 7 de novembre. Aquesta nit tornem a tenir marxa i tot xino-xano arribem al poble d'Aldea, en arribar-hi ja clareja; no obstant, ens posem a dormir en un bosquet ja que estem rendits.

Dia 8 de novembre. Hem passat el dia gairebé dormint. A les 6 de la tarda em diuen que em prepari perquè em portaran a una escola de cabos, a Verdú. El meu germà també ha d'anar a una escola de tinents, a Tàrrega. Aquí gaudim d'un mes d'estada a la reraguarda, cada dia tenim classes teòrica i pràctica i al final de curs ens donen 8 dies de permís per anar a veure a la família. No cal dir que hem passat un mes molt bo, la llàstima que tenim de tornar a la guerra...

Dia 9 de desembre. S'ha acabat el permís i hem de tornar al front. Deixem a la família i ...quí sap quan tornarem a veure'ls.

Sortim amb el tren en direcció a Lleida però quan arribem a Bellpuig, que ja és vespre i plovisqueja hem de passar la nit en un magatzem de palla on dormim bastant bé.

Com que no hem sopat i tenim gana amb un altre ens ho agafem pel nostre compte i arribem fins al poble per tal de trobar quelcom de menjar. Trobem una casa que ens acullen, ens donen dinar i sopar i podem estar junt amb ells a la vora del foc tot explicant les nostres aventures.

Dia 10 de desembre. Quan ens alcem ja fa estona que ha sortit el sol ¡quí sap si mai més tornarem a passar una nit tan bona com aquesta! Tornem a marxar, plou però hem d'aguantar la pluja com sigui, pugem als camions com sardines. M'han canviat de companyia i no conec gairebé a ningú i tant me fa estar al costat de l'un com de l'altre, estic fastiguejat de la guerra i m'ho agafo tot amb filosofia.

Passem Bellpuig i Tàrrega i quan ja es fa de dia arribem a Bellmunt, sempre plovent i ens fan ficar dins d'uns pallers on passern tot el dia. Ens assabentem que estem a 4 kms. del front i ens fan ocupar una segona línia. Quan es fa fosc ens fan ocupar unes fortificacions preparades en cas que l'enemic trenqui les línies. Aquí sembla que estarem segurs ja que totes les fortificacions estan fetes de ciment armat.

Fa un fred que pela i ens veiem obligats a fer unes xavoles per estar un xic recollits fins i tot un foc a terra; això vol dir que a la nit estarem molt calents. El capità quan la veu diu que aquesta xavola serà per ell però un servidor de jo li dic que s'espabili si vol estar bé.

Al matí decideixo rentar-me el cap amb aigua d'un rec que passa prop de nosaltres i quan vaig per pentinar-me no ho puc fer perquè els cabells s'han glaçat completament.

Dia 13 de desembre. En aquestes fortificacions de Bellmunt hi passem uns dies bastant bons. Si no fos el fred diríem que estem passant unes vacances magnífiques, però com es pot veure no és així.

Dia 28 de desembre. Passem el matí sense novetat però a la tarda ens reparteixen unes bombes de mà i l'ordre que no es mogui ningú. Ens donen el sopar molt d'hora i a les 5 de la tarda, quan comença a fosquejar, carretera enllà fins al poble de Cubells. Passem la nit caminant doncs és el trans- port més barat; a Cubells prou ens hi quedariem a dormir ben de gust però no és la nostra sort i hem d'ocupar uns simulacres de fortificacions de segona línia. Si fa-no fa al cap de mitja hora d'arribar comença a disparar la nostra artilleria amb un soroll que ens atabala, però no n'hi ha prou amb això i ens fan agafar un pic i una pala i a fortificar s'ha dit i d'aquesta manera passem tot el dia i sense menjar. Quan ens preparavem per passar la nit ens fan marxar cap a un altre lloc.

Dia 30 de desembre. Són les 4 del matí i tenim un fred que ens mata, ens fan alçar i ¡som-hi nois!, altra vegada a caminar, ens diuen que hem d'ocupar una posició abandonada i passar per un lloc molt dolent que l'enemic ens veu i ens dispara. Sentim les bales molt a prop fins que una m'ha travessat la guerrera i el macuto, lloc on portava una cantimplora plena d'aigua i s'ha reventat mullant el company que m'anava al darrera.

Ara tenim una desbandada de ¡salvi's qui pugui!. Els oficials en lloc de deturar-nos són els que corren més que ningú. Com som a la nit ens tornem a trobar tots plegats, més que res perquè ens donin el sopar i demà ja veurem.

Dia 31 de desembre de 1938 i 1 de gener de 1939. En el punt que ens trobem el fem servir de posició. Acabem un any i en comencem un altre, a veure si estem de sort i podem acabar la guerra. Aquesta nit segurament arreu del món ho celebren amb els típics 12 grans i cava. Però no, nosaltres no, estem lluny de casa i no sabem res de la nostra família i hem de passar-ho en guerra.

A més, hem d'abandonar les posicions ja que estem en plena retirada de Catalunya, d'aquesta manera passem uns dies sense variació. Pel camí trobem un soldat mort que li falta una anca i els dos peus d'haver-li caigut a sobre una granada i ha acabat així amb la seva vida.

L'enemic avança ara per la Serralada de Montclar sense resistència. Nosaltres hem de córrer cada vegada més perquè no se'ns posin al davant. Per damunt nostre passen unes bombes molt grosses, menys mal que no toquen a ningú.

Ens quedem 6 de colla que decidim fer la guerra pel nostre compte, no volem que ens tirin més trets, ni nosaltres a ells, avancem entre dos focs i mengem i dormim a les cases de pagès, ens juguem la vida, però... què més

podem fer de la manera que va aquesta maleïda guerra.

Trobem un lloc on hi ha una barraca i quan ens disposavem a dormir sentim veus, treiem el cap i veiem que ve un comandant i el seu estat major que també han localitzat la barraca i ens fan fora dient que som uns covards i hem de marxar amb la cua entre cames. Sí, ara sí, hem d'anar a trobar la companyia, estem cansats i és gairebé la gana la que ens fa reaccionar així. Tenim la mala sort de trobar un oficial de mala llet que ens fa quedar a la seva companyia. Protestem però no hi tenim res a fer.

Dia 6 de gener. Comença a clarejar i trobem una boira molt espessa. Estem de relleu encara que sense novetat. Emprenem, com sempre, la marxa i passem pel poble de Botsenit. Quan tot just els pocs habitants que s'hi troben ens miren amb cara de llàstima, seguim caminant i passem per Mongai en direcció a Bellmunt on hi arribem a migdia. Ara qui té per mejar ho aprofita i qui no té res, jeu per descansar un xic tot mirant el cel per entre les branques de les oliveres per distreure's. A la nit ens disposem a dormir però la nostra sort és tan dolenta que a les 3 del matí ens fan tornar a emprendre la marxa ja que l'enemic ens empaita de valent. Per fi, tot caminant, trobem el poble de Castellsera, ens hi aturem un xic a reposar i després tornem a caminar fins arribar al poble de Tornavous.

Aquí hi hem de fer el front a l'enemic altra vegada. A la nit ens ordenen donar un cop de mà i trobem l'enemic de sorpresa estant a la vora del foc. Tirem unes quantes bombes de mà i... ¡renoi com corrien! Quan el soroll s'ha parat ens adonem que estem sols, ni per l'esquerra ni per la dreta enllacem amb ningú, així és que fem el més prudent, tornar enrera a les nostres posicions; però d'aquí també hem de marxar car l'enemic ens segueix al darrera. Fugim sense menjar res i sense subministre. La gana i el cansanci ens fot, passem per un hort que només hi ha cols i jo n'agafó una i me la menjo com si fos un pastís.

Arribem a Cervera i fem una parada per reposar; ja és ben entrada la nit i tenim molt malhumor. Ens donen, però, un plat dels de soldat ple de carn fregida i un xusco. Mengem amb tant delit que alguns els sobrepren i es desmaïen, havent-se de quedar a la cuina mentre els altres emprenem la marxa cap a Calaf, passem tota la nit caminant. Arribem a un poble de mala mort Oligues i fem una parada de dos dies; el poble està abandonat però per les cases hi ha menjar a dojo. Les gallines corren pel carrer, algunes d'elles, però, no correran més ja que les tenim dintre la panxa.

La bona vida se'ns acaba, tornem a caminar una nit fins a Calaf. L'enemic ja ens rep a trets ¡salvi's qui pugui!, marxem en direcció contrària i estem cansats però correm. Estem tan esgotats que uns quants decidim quedar-nos amagats en un marge i esperar que ens agafin presoners. Estripem papers i ens mengem tot el que portem a sobre. Però es veu que no és la nostra hora i l'enemic també s'ha parat, deuen estar cansats com nosaltres només que ells ens van al darrera i

no els empaita ningú. No tenim altre remei que tornar a caminar i reunir-nos amb els nostres.

Passem Saló i ens dirigim cap a Súria; estem vora de casa, Manresa, però jo encara em quedo amb les forces de la República. Passem dos dies en una muntanya a sobre mateix de les mines i quan decideixo anarme'n cap a casa, a mitja tarda, ens fan marxar per la carretera de Balsareny i després d'una hora de camí, en un revolt de la carretera, ens donen uns abrics llargs, sistema rus, ens els fan posar i tornar enrera cap a Súria altra volta. Això no té altra raó que l'enemic si és que ens guaita es pensi que es tracta d'un relleu de forces, ¡potser sí que es creuen que són tontos!

El cas és que a la nit ens tornen a fer marxar per la mateixa carretera, però ara és de veritat. Passem tota la nit caminant, fa un fred terrible, degut a la glaçada la carretera està molt relliscosa i les caigudes són nombroses. A la matinada arribem en vistes de Balsareny, ens fan baixar riu avall. A la vora del mateix hi ha una rosada que sembla talment que estigui nevat. Ens fan parar i quan ens disposavem a fer foc per escalfar-nos ens fan recular a tota marxa; es veu que tenim l'enemic als nassos. Caminem de pressa en vers Balsareny, ens fan travessar el riu Llobregat per la carretera d'Avinyó, llavors riu avall per la carretera fins que arribem a un lloc on ens reben a trets. Retirada general, ¡salvi's qui pugui!. Tornem riu amunt fins una vaguada davant mateix del castell de Balsareny. Hi passem el dia amagats entre els matolls i mirant com l'enemic ocupa el castell i com estan emplaçant les ametralladores als llocs més apropiats. Estem tranquils fins que a una ametralladora nostra li dona per tirar una ràfaga japal ¡quin tiroteig es va armar!, estem estirats a terra, quan una bala atravessa la cara del nostre tinent i queda ferit als nostres nassos. Tota la tropa entra en retirada però nosaltres, que som 6, ens quedem amb el ferit, no podem pas deixar-lo abandonat, quedem quiets com mòmies. El pobre tinent se'ns ha cagat i fa una pudor que empesta; hem de netejar-lo i curar-lo com podem amb la cura que portem individualment cadascú. Quan ja gairebé es fa fosc i els tirs es calmen ens adonem que per damunt nostre passa un raqueter amb una bandera Nacional. Això vol dir que hem quedat enrera. Estem aquí quiets fins que ben entrada la nit decidim marxar riu amunt per si podem travessar les línies enemigues. Ells, estan tan segurs que, fins i tot, fan foc per escalfar-se, cosa que no podem fer nosaltres. A més, tenim la dificultat de portar el ferit a coll, com podem. Emprenem la marxa amb totes les precaucions possibles i passem per sota les línies de l'enemic, guiat precisament pels focs; estan tan segurs que ni tan sols passen els "escuchas", cosa que a nosaltres ens afavoreix.

Per fi, les fogarades ens queden enrera i ja podem respirar tranquils. Aviat, però, trobem una casa de pagès i els demanem alguna cosa per menjar; aquesta gent està espantada i ens diuen que no tenen res, només poden donar una tassa de brou de tripa de xai que és el que les forces que han passat per aquí els han deixat. És un matrimoni amb una nena xica, estem molt a prop de l'enemic i no ens interessa quedar-nos-hi. Amb l'ajuda del pagès fem una espècie de

camilla per poder dur millor al tinent ferit amb dues barres de fusta i una borrasa. És tot el que trobem, donem les gràcies a la família i marxem recomanant-los que no abandonin la casa que segur que no els passarà res.

Emprenem la caminada per un camí que ens han indicat amb moltes dificultats per part nostra degut a haver de portar la camilla. Mentre portem el ferit els altres han de carregar els fusells i macutos dels altres. Sortosament, al cap de dues hores de camí trobem una altra casa, aquesta ja més gran i més lluny de les forces enemigues.

En aquesta casa ens van afeïdre com cal, tot i que els vam treure del llit encara que segurament no dormien degut al tiroteig que van haver d'aguantar durant tot el dia. Ben segur que tindran un mal record d'aquests dies. Ens van matar un conill i ens feren el sopar i al ferit li van donar un bon got de llet, que se li posà molt bé.

Després de dormir les poques hores que quedaven per esperar que es fes clar ens van donar esmorzar i l'home ens va acompanyar fins al poblet de Gaià. Duia una mula per portar-hi el ferit que, d'altra banda, es trobava molt millor. Un cop arribats al poble ens acomiadem d'ell donant-li les gràcies i ell marxa ràpidament. Nosaltres ens quedem allí per si podem dinar un xic, però els pocs veïns que trobem no tenen gairebé res. Uns quants pèsols i un pot de llet pel ferit, de fet, encara estem de sort. Emprenem la marxa tots a peu ja que el tinent ja està més animat i pot caminar sempre acompanyat d'un de nosaltres.

A mitja tarda arribem a una altra casona que tampoc tenen res de bo però ens diuen que a la carretera que passa molt a prop ha volcat un carro d'intendència i que segurament hi trobarem alguna cosa per menjar. Així ho fem i podem arreplegar moltes patates per nosaltres i per ells. Podem menjar patates fregides que ens reconforten bastant. Passem la nit en una pallissa i a l'endemà podem emprendre la marxa, sempre endavant, lluny dels trets. Però la bona sort ens deixa quan en un bosc hi trobem forces que són nostres i quedem requisats i no serveixen excuses. Els ferits diuen que ja se'n cuidaran ells i nosaltres ens agreguem al seu batalló. A mi, per ser cabo d'un fusell ametrallador em donen una ametralladora per entrar en calor, així passem dos dies més corrent sempre endarrera fins a Prats de Lluçanès. Com ja és de nit decidim quedar-nos en uns pallers que estan fora del poble i ens amaguem entre la palla fins que no sentim cap soroll.

Llavors anem a una casa dels voltants del poble, truquem i per la finestra surten dues dones esporuguides i diuen que ens quedem a dormir en una cort de porcs que està buida i demà serà un altre dia.

Dia 28 de gener. Ens hem alçat quan el sol era ben alt, hem dormit bé i ens hem refet una mica quan sortint de la cort les bones dones ens han obert les portes i ens tenien un bon esmorzar a punt. Mentres esmorzem ens

expliquen el per què no ens van obrir a la nit, és que tenen por de trobar-se amb algun disgust i és per això que han d'obrar amb precaució, els donem les gràcies i tornem a emprendre la marxa. Passem pel costat de Prats de Lluçanès per no trobar forces ja que hem decidit no tornar a tirar més tirs. Passem per Olost de Lluçanès, on comprovem que hi ha moltes forces. Les esquivem com podem, però no podem evitar que ens vegi un comandant, però em jugo tot i per tot, em quadro davant d'ell i li pregunto si sap on es troba la nostra unitat tot fent veure que som una patrulla de reconeixement, el trobem de bona pasta i podem continuar endavant, però nosaltres el que volem és estar lliures i encara més, li demano que ens doni un xusco a cada un, cosa que fa, i després d'agrair-li marxem, però, en direcció contrària i així podem sopar en una casa i dormir a la pallissa ja que no ens deixen entrar perquè diuen que portem polls, massa que ho saben això però més pena tenim nosaltres.

Tot d'un plegat, sentim una gran cridòria, sortim i veiem com uns quants soldats s'emporten un ramat de bens per ordre del seu comandant. Les dones ploren i criden però no hi tenen res a fer. Parlem amb els soldats i aconseguim que ens deixin dos xais petits, l'un ens el quedem nosaltres per menjar i l'altre el donem als de la casa; nosaltres ens treiem el ventre de pena i fem un favor a aquesta bona gent.

Dia 29 de gener. Ens aixequem de matí i hem de marxar tot seguit perquè no ens atrapi la tropa, durant la nit n'han passat varies i això vol dir que s'ha fet una retirada. Caminant, caminant, passem per un poble anomenat Sant Boí de Lluçanès, travessem unes muntanyes i arribem a Sant Quirze de Besora. Sopem en una casa amb una gent molt bona que ens donen una truita i un bon got de llet.

Dia 31 de gener. Abandonem Sant Quirze i arribem a Montesquiús, travessem el riu Ter. Hem de vigilar molt perquè no ens agafin ja que per tot arreu trobem forces que van de vòlid. Passem el riu per un pont que estan a punt de volar-lo. Estem de sort dons per on passem, casa que trobem, poc o molt podem menjar. Passem per una muntanya en el cim de la qual hi ha una hermita i ja és ocupada per l'enemic. No sabem per què toquen les campanes, és una cosa que no farien les nostres forces. Continuem caminant, pugem dalt d'una serralada on decidim de passar la nit després de sopar en una masia en la que hi trobem un vellet amb molt bon humor que ens explica moltes coses distretes.

Dia 1 de febrer. Altra vegada caminem i sempre endarrera ja que l'enemic ens va aixafant els talons. Arribem a un altre poble, Vidrà. Muntanyes i més muntanyes on la nostra feina és pujar i baixar sense parar, marxant de l'enemic i de les nostres pròpies forces ja que hem decidit de no tirar cap més tret ni que, si pot ser, ens en tirin cap a nosaltres.

Arribem a una vall en la que s'hi troba el poble de Vallfogona, per tot arreu trobem camions, carros, ambulàncies i tota classe de material bèl·lic abandonat.

Es comprèn que tothom està tip d'aquesta guerra maleïda. Dinem aquí i ens diuen que si volem travessar la frontera francesa ens hi afanyem ja que l'enemic està molt a prop.

Pugem una muntanya des de la qual es divisa Camprodon, població que ja és ocupada pels feixistes. Com no veiem possibilitats de passar la frontera decidim no tirar més endavant, trobem una casa i demanem sopar i dormir; el que ens responen ens deixa parats. Ens diuen que si volem sopar i dormir els hem de donar a canvi els fusells i la munició ¡quina barra! Els diem "buenas" i marxem d'allà gairebé corrent.

Començava a fresquejar i ja ben a les fosques trobem una altra casa on s'hi troba només una dona amb una nena petita i aquí sí, ens dona sopar i ens deixa passar la nit a la pallissa, cosa que agrairm moltíssim.

Dia 5 de febrer. Com hem dit, no tirant endavant, és la nostra obligació entregar-nos a l'enemic, ja que hem perdut una guerra que mai hauríem d'haver començat. Però abans de presentar-nos com a presoners decidim que mentre poguem anirem marxant per les muntanyes i aprofitar menjar i dormir per les cases que trobem tot caminant.

Per fi, decidim trencar els fusells i tirar-los dintre unes verdisses perquè així no les puguin aprofitar altres persones amb instints bèl·lics.

Per altra banda, això ha estat una pega ja que sense fusells la gent no ens respecta i fins i tot ens neguen el menjar en algunes cases. Davant d'això dedíem entregar-nos i ho fem al poble de Torelló. Anem a casa de l'alcalde on ens prenen la filiació i ens donen un paper per anar a buscar el pa al forn i a més ens diuen que a les 4 de la tarda ens tornem a presentar. Mentrestant, com que ens deixen lliures busquem una casa per dinar, però ara, tot són dificultats, ningú ens vol atendre, tothom està cansat de la guerra i tots estan de mal humor. Per fi, una velleta, que segurament també té algun familiar a la guerra, ens fa cas i ens diu que si anem a casa seva ens farà un plat de sopes. En vistes d'això, altres dones que passaven pel carrer també diuen que col·laboraran amb ella i a última hora encara fem un bon dinar.

Amb les llàgrimes als ulls d'agraïment ens acomiadem de la velleta i a les 4 en punt ens presentem a la casa de la vila. Un cop allí ens acompanya un xicot d'uns 16 anys portant una escopeta de caça, el qual té l'obligació d'acompanyar-nos fins a Manlleu on hi arribem a les 7 del vespre. Entregats a les autoritats aquell xicot s'entorna a Torelló i a nosaltres de moment ens porten a uns menjadors infantils on ens donen un bon sopar asseguts en unes cadires petites i unes taules també baixes, però el sopar va ser de grans i molt bo. Seguidament ens porten a uns baixos d'una casa, plens de porqueria i palla, prova de que abans de nosaltres hi havien passat ja altres forces. Ens tanquen dient-nos que al matí ja ens vindran a buscar, mentrestant comprovem que hi

tenim una finestra que es pot obrir i, si volem, escapar-nos, cosa que no fem. Des d'aquí podem parlar amb la gent del carrer; passen uns soldats que ja són de l'enemic, hi tenim una conversa i fem algun negoci de poca envergadura. S'enamora d'una caçadora de pell que tinc jo i em diem que si no me la venc els moros me la prendran. Me'n donen una roba, quelcom de menjar i 25 ptes. de plata, cosa que feia temps que no tenia.

Després d'això passem la nit dormint a terra, sobre la palla que hi trobem i cap a les 7 del matí ens venen a buscar, ens donen un paper per entregar a les autoritats i ens fan marxar tot sols cap a Vic. Pel camí intentem menjar alguna cosa a cada casa que trobem, però la nostra situació ha canviat i ningú no ens vol donar res i ens fem passar per tropes feixistes. Diem que som una patrulla que anem de servei i d'aquesta manera, amb la por, ens donen tot el que volem. Però a migdia quan ens acostavem a una casa de pagès molt gran ens adonem que d'ella en surten uns soldats. Ens trobem fumuts, però esperem. Quan passen pel nostre costat ens pregunten de quin batalló som; ells també ens prenen per nacionals però nosaltres els diem la veritat manifestant-los que som presoners i que tenim l'obligació d'entregar-nos a les autoritats de Vic. Ells mateixos ens fan entrar a la casa dient que ens donin menjar, cosa que els agraim, i a més, ens diuen que no siguem tontos i marxem cap a casa, la veritat és que tenim por i seguim el nostre camí.

Estem a 6 de febrer i abans d'arribar a Vic procurem entrar a totes les cases a menjar. He de dir que a l'última ja no podiem més, però encara hi vam beure un got de llet.

Arribem a Vic, després de fer 10 kms. en tot un dia; en fer-se fosc entravem a la ciutat, hem de preguntar per l'adreça que ens han donat a Manlleu i trobem algú que ens hi acompanya. És una fàbrica que ja fa anys que està parada i buida de maquinària. Entrem a l'oficina en la qual hi trobem la guàrdia civil. Malament!, feia molt temps que no els veiem i ens dóna una mala impressió al començament i, efectivament, ja ens tractem malament i ens prenen els pocs cèntims que teniem amb l'excusa que ja no valdran, però de moment ells se'ls queden. Un cop presa la filiació ens porten a una nau que està plena de gent com nosaltres, o sigui, presoners. No ens donen res per sopar, sort que ja hi hem entrat tips.

Els altres presoners tampoc ens reben gens a gust, jo crec que és degut a que fa dos dies que no mengem i els posa de mal humor.

Dia 7 de febrer. Ens alcem tips d'estar per terra, ens fan mal tots els ossos; amb claror de dia podem veure que estem en una nau molt gran i també plena de porqueria, es veu que és el sistema d'aquesta gent vers nosaltres. No ens donen esmorzar, ni tampoc dinar, passem el dia sense saber què serà de nosaltres. No tenim comunes i hem de fer les nostres necessitats en un soterrani que s'hi ha d'entrar de puntetes ja que amb tanta gent tot queda ple i amb molta

podor. Al vespre, tampoc no ens donen sopar, però nosaltres ens aconformem només pensant que els altres ja fa tres dies que no mengem.

Dia 8 de febrer. Continuem de la mateixa forma sense esmorzar i no sabem quin serà el nostre destí. Per fi, a les 2 de la tarda ens fan baixar a un pati amb el plat, ens donen un xusco que sembla fet de sorra i un plat de pèsols plens de cucs, però el trobem bo gràcies a la bona gana que tenim. Després, la cosa es desborda i el cuiner ha d'abandonar la caldera de tanta gent que se li tirava a sobre. També ens donen una llauna per la nit que jo tinc la pega que em surti dolenta. Quan ens disposavem a dormir ja tard ens criden i ens diuen que hem de marxar sens contemplacions. Ens fan pujar a uns camions i de seguida corren rumors que ens porten a Saragossa, però en passar per Manresa no sabem per què fan una llarga parada. Aprofito per escapar-me, com que és fosc ho tinc fàcil i me'n vaig cap a casa del meu germà gran, Agustí. La seva alegria no té límits, després de tantes peripècies poder tornar a casa ja és un gran què.

Dia 8 de febrer. De moment he de viure amagat a casa, no m'atreveixo sortir al carrer per por de represàlies i d'aquesta manera passo 8 dies. Així no es pot viure i decideixo presentar-me a comandància, doncs no estic disposat a estar amagat i a més, encara, m'han de mantenir amb moltes dificultats.

Dia 18 de febrer. Avui em presento a comandància perquè no estic tranquil i no vull ser una càrrega pels meus familiars. Tant ha estat presentar-me amb tota la bona fe com, desseguida, traslladar-me a la caserna bo i detingut com un malfactor. Dos dies són els que estic aquí, mentrestant agafo amistat amb un xicot de Sallent, ens fan cantar el "Cara al sol", un himne que per nosaltres, els presoners, ens cau d'allò més malament.

Dia 20 de febrer. Són les 7 del matí quan ens fan aixecar i seguidament, després de donar-nos menjar per dos dies, ens fan formar i marxar seguidament cap a Igualada, una processó de 500 homes acompanyats d'una esquadra de soldats armats. Fem els 30 quilòmetres caminant que, per sort encara, no ens presonen i estem tot el dia arunt i avall fins que a les 5 de la tarda arribem al camp de concentració que està emplaçat en uns col·legis, en una plaça vora mateix de la carretera. Un cop aquí ens adonem que això és un formiguer de persones tancades. Ens diuen que som uns 3.000 homes amb mala cara i amb temor del què passarà. Ni avui, ni demà no ens donaran res per menjar, així és que hem d'anar amb compte perquè ens arribi.

Això és un antic col·legi i és bastant gran però amb tants de presoners se'ns fa petit. Sort que disposa d'un pati de grans dimensions on podem passejar un xic a gust. L'organització és molt dolenta, de moment no tenim lloc fixe. Si t'aixeques d'on estàs assegut o tombat ja no tornes a trobar el mateix lloc. L'aigua és escassa, disposem d'un pou però sense galleda per treure l'aigua. Entre cordills i betes d'espardenyes lligades a un pot vell de conserves podem treure la poca aigua que necessitem. De mica en mica ens van organitzant en

companyies com si fos un quartel. Jo he estat de sort doncs m'ha tocat dormir al que era una aula del col·legi, amb uns grans finestrals, però no hi podem treure el cap, o sigui, que hem de mirar a l'exterior des d'un tros lluny. D'altres dormen als passadissos sobre les rajoles i d'altres a l'església, sobre els marbres i amb molta humitat. Ens donen el subministre en fred tots els dies a la una del migdia. Sempre igual: un xusco de pa, una llauna de sardines i una llauna d'1/4 de patates amb carn o mongetes amb xoriço i algun dia, molt pocs, mitja presa de xocolata. Hi han individus que s'ho mengen tot d'un àpat i a esperar l'endemà. La veritat és que no ha de fer massa sacrifici per acabar-s'ho tot d'una vegada. De tant en tant, quan menys t'ho penses, puja un sargento malcarat i només diu "¡qué pasa aquí!" i ja ens tens a tots escales avall a formar al pati ja que amb les xurriaques dóna fuetades als que es queden endarrera.

Molt bonic i molt humà és el tracte que ens donen. D'aquesta manera tan divertida i amarga arribem a l'1 d'abril de 1939, dia que, per fi, acaba aquesta maleïda guerra que mai, mai hauria d'haver començat. Ara, esperem que ens enviïn els avals per poder sortir lliures, per fi.

Mentrestant hem d'aguantar-nos amb molta paciència. Un dia, un company i jo, saltem la tanca que ens separa del carrer per anar a comprar pa. Ens surt bé i això dóna ànims per tornar-hi fins que un dia ens enxampen i, després de donar-nos una pallissa, ens tanquen al calabosso on ens hi estem dos dies, ens tornen a estomacar i amenaçar que si ho tornem a fer el càstig serà molt més gros.

Com ja tenia el salvaconducte demanat, avui dia 25 d'abril surto per fi alliberat. Sembla que no pugui ser, després de totes les vicissituds viscudes a tot el llarg d'aquesta maleïda guerra entre nosaltres mateixos. Surto del camp de concentració i veurem el que el portarà el destí.

Tan aviat estic a casa reposo dos dies i tot seguit em presento al director de l'empresa on treballava, Fàbrica Nova i amb despit té les penques de preguntar-me de quin color torno. Jo li contesto que torno del mateix color però ple de nafres. Tot seguit em diu que si vull treballar ja puc començar demà mateix, així és que torno a fer vida amb normalitat.

La vida però encara ens reserva moltes anomalies. Com que som els vençuts tot el tracte és diferent, hem de tenir molta paciència per aguantar tantes diferències vers nosaltres. El franquisme s'ha fet l'amo i senyor de la situació i descarreguen sobre nostre tot el pes del seu menyspreu.

Em dedico amb cos i ànima a fer esport, jugo a bàsquet, faig atletisme, natació i excursionisme. Tot això em distreu de totes les penes passades en tota la guerra i camp de concentració. També procuro concentrar-me en el treball i així poder pujar de categoria malgrat les 12 hores de treball que ens obliguen a fer.

El menjar comença a escassejar i ens donen unes targetes de raciona-

ment. D'aquesta manera podem viure amb bastanta gana i, si alguna vegada ens decidim comprar amb molt de sacrifici per part nostra, encara t'arreglegen i et prenen el menjar com si l'haguessis robat. Hem de passar uns anys molt dolents.

Estant així és quan jo em torno a casar i ara sí que es pot dir que faig vida normal malgrat tot. L'any 40 tinc una gran alegria referent a l'esport ja que puc quedar campió de Catalunya de salt de longitud, 6,09 m., també a la penya del Pujolet de Bàsquet quedem campions de Manresa i si això és poc, en la primera competició d'asos de Manresa quedo també el primer. Això crec que és el premi a la meua afició a tot l'esport en general.

Passem uns anys plens d'angúnia i molt treball i el setembre de 1943 neix el nostre primer fill, en aquest cas, una filla. Estem molt contents i li posem per nom Elisabet, també tenim dificultats per posar-li aquest nom, ja que ens diuen que és un nom estranger. Però jo m'hi quadro i els dic que si no li posem aquest nom no la bategem i em veuen tan decidit que cedeixen i és la nostra primera victòria sobre el franquisme, ja era hora. Ens dediquem a conviure amb la natura i aprofitem totes les festes per sortir a fer camping, sobretot a les vores de les rieres i piscines i per les vacances a la platja, a Blanes.

Passen uns anys i poc a poc les coses es van arreglant, però no a la velocitat que voldriem. El 1952 neix el nostre segon fill, és un noi i li posem per nom Albert. La nostra vida passa tranqui.la però treballant més ja que les necessitats són més grans. No obstant, ens ho agafem amb optimisme i vivim més o menys bé.

Passen uns mesos i em passa una idea pel cap, per ajudar a sortir del pas. Demano un préstec al Banc i estic decidit a construir una cantina (merendero) a la vora d'una riera. És un lloc molt bonic amb aigua cristal.lina, lloc ideal per fer unes bones capbussades amb la calor de l'estiu.

Com que ara treballo en una empresa constructora i jo em dedico a fer pedra artificial demano permís per fer a hores lliures uns pilans i unes peces de ciment amb quals poder fer una mica de bar i esbarjo.

Amb molt de treball i més paciència aconseguixo fer una cosa que està molt bé, la gent respon i passem uns anys un xic més bé i vivint en plena natura. També tenim alguns disgustos ja que a l'hivern quan la cantina es queda sola, els trinxeraires ens hi han entrat varies vegadesss i... entre això i l'increment dels automòbils tot està molt brut i la riera a poc a poc es torna bruta i abans que haguem de plegar ens traspassem el negoci i, al cap de 18 anys, ens veiem obligats a deixar una cosa que jo m'havia dedicat molt.

La filla, es va casar quan nosaltres celebravem les noces de plata, un bon record per la història de la nostra família.

Poc a poc han anat venint néts, fins a quatre, dos nois i dues noies. Passen els anys i el nostre fill ha d'anar a la mili al Sahara, on li toca una època dolenta ja que el govern ha de deixar el Sahara pel Marroc i és per aquest motiu que s'ho passen malament per culpa dels sabotatges.

Per fi el llicencien i tornem a passar a la vida tranquil·la. Ell pot acabar l'ofici d'electricista i, a més, li agrada l'ofici d'entrenador de natació. Aquest pot més que l'altra i canvia l'electricitat per la natació. Jo, com és natural, segueixo amb la meva rutina de l'esport i caminades.

Pels anys 70 i escaig se'ns casa el noi amb una entrenadora, també, de natació, i al cap de tres anys tenen el seu primer fill, la qual cosa fa que nosaltres siguem avis ja de cinc néts. Però no s'aturen aquí i en tenen dos més. Han d'anar a viure a Vic per l'assumpte de treball ja que el fitxen per fer d'entrenador a la piscina de Vic, cosa que li va molt bé.

Passen uns anys i ens veiem sovint perquè anem a visitar-los o són ells que venen a passar algun dia amb nosaltres.

Però està vist que la felicitat no pot durar sempre i el dia 9 de desembre tenim la desgràcia d'un maleït accident ocorregut a Sabadell un cop finalitzat un campionat de natació en el que també hi participava l'equip de Vic que entrenava el nostre fill Albert. Va tenir la mala sort que quan travessava la carretera per anar a buscar el cotxe, un altre cotxe se li tirà al damunt, a conseqüència del qual va morir.

No us podeu imaginar el nostre dolor en saber que en un moment va quedar segada la seva vida. Ara ha quedat una vídua amb tres fills, el més gran tenia 3 anys i el més petit encara no tenia l'any. Degut a aquestes anomalies hem de reformar el nostre sistema de vida ja que hem d'ajudar a pujar els fills del nostre fill.

Em dedico a organitzar excursions i caminades per la gent gran. També col·laboro amb l'associació de veïns del meu barri, la plaça de Catalunya.

Poso, doncs, punt i final a aquestes memòries que per a mi tenen un valor moral i familiar, que finalitzo el dia 10 d'octubre de 1987.

*La vida es troba
llarga o curta
segons el tarannà
del que la viu*

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Victòria Martínez', enclosed within a large, loopy scribble.

*Victorià Martinez
Manresa, 15 de desembre de 1987*